

VERSLAG

CRB 2018-1890

De conjunctuur in de papier- en grafische sector
voorjaar 2018

CCE
Conseil Central de l'Economie
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRB

**Verslag over de conjunctuur
in de papier- en grafische sector
voorjaar 2018**

Aanspreekpunten:
Lieselot Smet
lieselot.smet@ccecrb.fgov.be
Emmanuel Karel de Bethune
embe@ccecrb.fgov.be

Inhoudsopgave

1	Conjunctuuranalyse	4
1.1	Macro economische context	4
1.2	Internationale, Europese en Belgische context van de papier- en grafische sector	8
1.2.1	De papierindustrie	9
1.2.2	De grafische sector	10
2	Gedetailleerde becijferde analyse van de conjunctuur in de papier- en grafische sector, in België.....	11
2.1	Ontwikkeling van de pulp- en papierprijzen	11
2.1.1	Pulpprijzen (Europa)	11
2.1.2	Oud papier	12
2.1.3	Papierprijzen (Duitsland)	14
2.1.4	Papierprijzen (België)	16
2.2	Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België	17
2.2.1	Papier en kartonnijverheid	17
2.2.2	Grafische nijverheid	18
2.3	Omzet	19
2.4	Productie en investeringen	20
2.5	Buitenlandse handel	24
2.6	Werkgelegenheid	28
2.6.1	Inleiding	28
2.6.2	Werknemersgegevens	28
2.6.3	Ontwikkeling van de ontslagen in relatie tot de tijdelijke werkloosheid	31
2.6.4	Faillissementsgegevens	32
3	Conclusie	35
3.1	Twee waardeketens	35
3.2	Pulp	35
3.3	Papier	36
3.4	Grafische sector	37
3.5	Werkgelegenheid	38
3.6	Algemeen	38
4	Bibliografie	40

Lijst grafieken

Grafiek 1-1: Economische vertrouwensindex in de Europese Unie en in België (tot 04/2018)	6
Grafiek 1-2: Groeipercentage van het Belgische bbp	8
Grafiek 2-1: Ontwikkeling pulpprijzen (in \$/ton)	12
Grafiek 2-2: Ontwikkeling pulpprijzen (in €/ton)	12
Grafiek 2-3: Prijsontwikkeling van oud papier in de buurlanden en het gemiddelde (gemengd, franco fabriek) - herziene formule	13
Grafiek 2-4: Ontwikkeling van de prijsindexcijfers voor papier	17
Grafiek 2-5: Bezettingsgraad van de productiecapaciteit (in%)	22
Grafiek 2-6: Bezettingsgraad productiecapaciteit in relatie tot het investeringsniveau van de grafische sector (NACE 18+58)	24
Grafiek 2-7: Evolutie tijdelijke werkloosheid en aantal ontslagen in de papierindustrie	31
Grafiek 2-8: Evolutie tijdelijke werkloosheid en aantal ontslagen in de grafische sector	32

Lijst tabellen

Tabel 1-1: Groeipercentages van het bbp en herzieningen (projectie mei 2018)	4
Tabel 1-2: Groeipercentage van het bbp (projectie lente 2018)	7
Tabel 2-1: Ontwikkeling van de bruto-omzet - miljoenen euro's	19
Tabel 2-2: Pulp- en papierproductie in België (in tonnen) - jaarlijkse cijfers	21
Tabel 2-3: Ontwikkeling van de bruto-investeringen op basis van de maandelijkse en driemaandelijkse btw-aangiften - miljoenen euro's	23
Tabel 2-4: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in de waarde van enkele papierproducten - in miljoenen euro's	26
Tabel 2-5: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in waarde van enkele grafische producten - in miljoenen euro's	27
Tabel 2-6: Uitsplitsing van de werknemers naar sector, statuut en bedrijfstak	29
Tabel 2-7: Ontwikkeling van het aantal werknemers naar paritair comité, statuut en geslacht	30
Tabel 2-8: Aantal faillissementen in de papier- en grafische sector (2016 en 2017)	33
Tabel 2-9: Aantal faillissementen in de papier- en grafische sector (eerste 5 maanden van 2017 en 2018)	34

Lijst figuren

Figuur 2-1: Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België	18
---	----

1 Conjunctuuranalyse

1.1 Macro economische context

Voor de conjunctuurvooruitzichten van de papier- en grafische sector wordt gebruik gemaakt van de prognoses van grote internationale instellingen. Sinds geruime tijd werd hiervoor in hoofdzaak beroep gedaan op de “forecasts” van de Europese Commissie.

Tijdens de presentatie van het rapport verschenen in februari heeft eurocommissaris Moscovici gewezen op wijzigingen inzake publicatiebeleid. De Europese Commissie keert opnieuw terug naar de publicatieaanpak die werd gebruikt tot 2012. De Europese Commissie stelt dat “de bladzijde van de economische crisis omgedraaid is en dat de financiële crisis tot een einde is gekomen”.¹ Daarom zullen de gedetailleerde prognoses nog enkel gepubliceerd worden in mei en november. In februari en in juli zullen interim prognoses worden gepubliceerd met een update alleen inzake groei en inflatie.

Begin mei 2018 verscheen dan ook de “European Economic Forecast, Spring 2018”. De commentaren in dit verslag i.v.m. de groei van de wereldeconomie, van de grote economische blokken en van de buurlanden zullen dan ook verwijzen naar deze recente publicatie.

Vergeleken met de prognoses 2017 (november) duiden de economische prognoses (mei 2018) voor de jaren 2018 en 2019 in alle gevallen op een verhoging van de groeiprognozes voor de grote economische blokken. Het gaat in de meeste gevallen over beperkte herzieningen (+0,1% à +0,2%) behalve voor de Verenigde staten (bijkomende groei van 0.6% voor 2018 en 2019).

De prognoses van het Internationaal Monetair Fonds (april 2018)² en van de OESO (maart 2018)³ sluiten hierbij nauw aan. Ook de middellange termijnvooruitzichten van het FPB (juni 2018) benaderen de prognoses zeer dicht.

De groei van de wereldeconomie klokt in 2018 en 2019 af op 3,9%. Van alle grote “Westerse” economieën blijven de Verenigde Staten de hoogste prestaties neerzetten tijdens de periode waarop de prognose betrekking heeft. De vooruitzichten voorspellen een groei van het bbp van 2,9% in 2018, terugvallend naar 2,7% in 2019.

Tabel 1-1: Groeipercentages van het bbp en herzieningen (projectie mei 2018)

	2017	2018	2019		2017	2018	2019
Eurozone	2,4%	2,3%	2,0%	Eurozone	↑	↑	↑
EU 28	2,4%	2,3%	2,0%	EU 28	↑	↑	↑
VSA	2,3%	2,9%	2,7%	VSA	↑	↑↑	↑↑
Japan	1,7%	1,3%	1,1%	Japan	↑	↑	↑
China	6,9%	6,6%	6,3%	China	↑	↑	↑
Wereld	3,7%	3,9%	3,9%	Wereld	↑	↑	↑

Bron: Spring forecast 2018 EC en Autumn forecast 2017

¹ Press conference by Pierre Moscovici, Member of the EC, on the Winter 2018 Interim Economic Forecast

² <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/03/20/world-economic-outlook-april-2018>

³ https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook-interim-report-march-2018_eco_outlook-v2017-sup3-en#page1

Verskillende elementen verklaren de evolutie in eurozone en EU

De Europese Commissie bevestigt dat de Europese economie het goed doet. De Europese economie kent haar beste groeicijfers sinds 2007, alle lidstaten sluiten aan bij deze positieve evolutie.

De prognoses stellen voorop dat deze groeiperspectieven nog kunnen worden volgehouden in 2018, hoewel er geleidelijk aan wat vertraging zal insluipen tegen 2019. Een aantal factoren dragen hiertoe bij: spanningen op de arbeidsmarkten en beperkingen inzake productiecapaciteiten drukken op de economische ontwikkelingen in een aantal lidstaten.

De groei van de wereldeconomie versnelt nog wat in 2018 en 2019, de prestaties van de VSA vallen hierop. Voor dit laatste land wordt uitgegaan van een sterke fiscale prikkel (pro-cyclisch) die tijdelijk een positieve weerslag zal hebben op investeringen en consumptie tot in 2019.

Ook wordt uitgegaan van (meer) ontspannen handelsrelaties en van een (meer) beperkt protectionisme in sommige sectoren en landen. Onder die omstandigheden zou de import van de niet-EU landen kunnen groeien met ca. 5%. Bepaalde elementen die pas na de publicatie van de lente forecast bekend werden zouden dit kunnen doorkruisen (impact invoertaksen van de VSA en gevolgen opzeggen van het akkoord met Iran).

De ECB heeft haar maandelijks aankoopprogramma gehandhaafd maar wel teruggeschroefd naar een lager niveau. Investeerders lijken er van uit te gaan dat de impact van het afbouwen van het "monetary easing"-beleid op de rentevoeten ordelijk zal verlopen. De financieringsvoorwaarden in de eurozone blijven gunstig, de banksector heeft voldoende capaciteit om krediettoename aan te kunnen. Toch zijn voor het eerst sinds lang opnieuw, maar slechts in bescheiden mate, enige stresssignalen waar te nemen op de globale financiële markten.

In vorige conjunctuurverslagen werd vaker de nadruk gelegd op het belang van de private consumptie voor de groeiperspectieven. Volgens de EC-forecast heeft dit minder gespeeld in 2017, maar verwacht wordt dat de koopkracht nog toeneemt in 2018 en 2019 (hogere lonen ingevolge spanningen op de arbeidsmarkt, beperkte inflatie ondanks de toename van de olieprijs).

De goede prestaties inzake internationale handel zouden echter, naast de consumptie, een belangrijke motor zijn en zowel de investeringen als de netto-export zou een sterkere bijdrage leveren tot de groei. Investeringskenden in 2017 hun snelste groei sinds 2007. Deze trend werd gedreven door meerdere factoren: toegenomen vertrouwen, behoorlijke winstgevendheid, stijgende capaciteitsbezetting en gunstige financieringsvoorwaarden. Dit zou aanhouden in 2018 om daarna wat af te vlakken (met vooral een impact op de uitrustingsgoederen, minder op de bouwsector). De eurozone zou een blijvend historisch hoog handelsoverschot genereren.

De EC onderstreept dat al deze factoren geleid hebben tot een verbetering van de arbeidsmarkt, de werkloosheid is nu teruggevallen tot pre-crisis niveaus. De verwachting is dat de netto jobcreatie positief blijft maar geleidelijk aan wat terugloopt in 2018 en 2019.

De EC wijst erop dat het overheidstekort en de overheidsschuld in de eurozone gunstig evolueerden in 2017. Ze wijst erop dat het tekort voor de eurozone terug zou vallen naar 0,6% van het BBP in 2018. De verwachte projecties inzake overheidstekort bedragen resp. 5,9% en 2,7% voor de VSA en Japan.

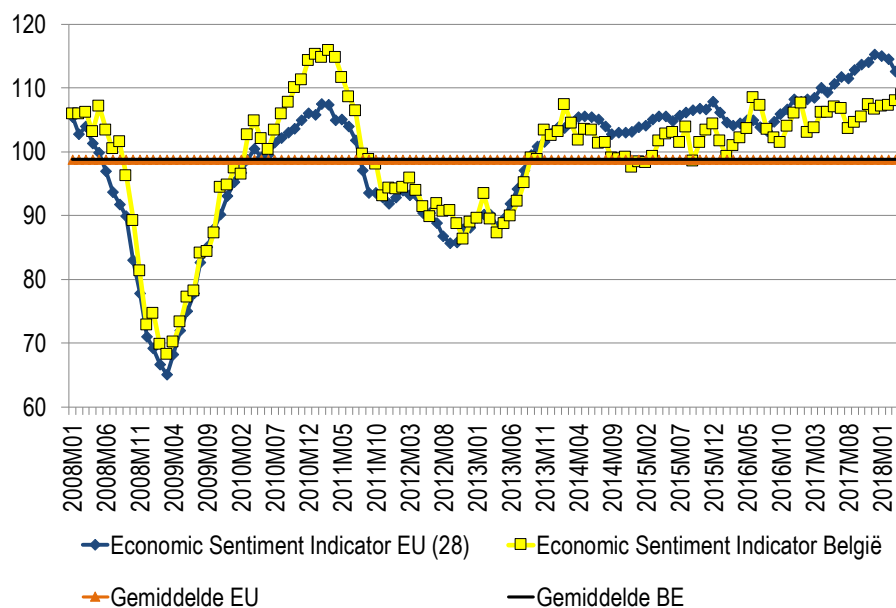
De Europese Commissie meent evenwel dat de risico's voor het waarmaken van deze scenario's toegenomen zijn. Zoals zij het stelt zijn de "upside" risico's, die elementen die zouden kunnen bijdragen tot een sterkere groei dan vooropgesteld, in Europa nu verminderd. Buiten Europa wordt gekeken naar een mogelijke oververhitting van de Amerikaanse economie en naar de mogelijke monetaire reacties hierop. Renteverhogingen zouden een flinke rem kunnen betekenen voor de geplande groei. Verder zouden de gevolgen van mogelijke handelsconflicten merkbaar kunnen worden indien de VSA en China in een spiraal van vergeldingsmaatregelen zouden verzeild geraken.

Ook de gevolgen van de Brexit beslissing blijven nog onduidelijk.

Het economische vertrouwen in België en in Europa

Uit de door de EC verrichte enquêtes blijkt dat het economische vertrouwen (economische vertrouwensindex) tijdens de laatste maanden van 2017 in de EU nog wat bleef toenemen. Vanaf januari 2018 is er een omslag: voor de EU gaat het economisch vertrouwen licht achteruit. De vertrouwensindex voor België situeert zich op een lager niveau dan de Europese maar is wel blijvend verbeterd in de laatste maanden. De waarden van de vertrouwensindex blijven zowel voor de EU als voor België nog steeds stevig boven het lange termijn gemiddelde.

Grafiek 1-1: Economische vertrouwensindex in de Europese Unie en in België (tot 04/2018)

Bron: Eurostat

Het economisch vertrouwen in Europa is na januari 2018 afgenomen. Deze afname van de laatste maanden mag op rekening worden geschreven van meerdere alle deelsectoren (industrie, diensten en kleinhandel) behalve de bouw. Industrie, diensten en kleinhandel krijgen hier de zwaarste klappen.

De verbetering van het vertrouwensklimaat in België na januari 2018 is vooral toe te schrijven aan de diensten. De vertrouwensindex voor de bouw in België vertoont, ondanks fluctuaties, een bescheiden toename in de eerste maanden van het jaar.

België en de buurlanden

De groeivoorzichten van de Europese Commissie voor de eurozone, voor België en de buurlanden werden in 2018 en 2019 naar boven herzien of bleven ongewijzigd. Het gaat ook hier altijd om zeer beperkte aanpassingen (0,1% tot 0,3%). Voor 2018 blijft enkel België ongewijzigd, voor de andere landen noteren we in bepaalde een gunstigere evolutie. In 2019 zou er geen revisie zijn van de groeiprognose voor België en voor Nederland.

De vooruitzichten van de andere instellingen (OESO, IMF, NBB en FPB voor België) wijken slechts in beperkte mate hiervan af (beperkt tot +/- 0,3%). Volgens de meest recente vooruitzichten, de middellange termijnvooruitzichten van het Federaal Planbureau (FPB) (juni 2018), zal België met 1,6% in 2018 en 2019 een iets lagere economische groei kennen dan voorspeld door de Europese Commissie.

Tabel 1-2: Groeipercantage van het bbp (projectie lente 2018)

	2017	2018	2019		2017	2018	2019
Eurozone	2,4%	2,3%	2,0%	Eurozone	↑	↑	↑
België	1,7%	1,8%	1,7%	België	=	=	=
Duitsland	2,2%	2,3%	2,1%	Duitsland	=	↑	↑
Frankrijk	1,8%	2,0%	1,8%	Frankrijk	↑	↑	↑
Nederland	3,2%	2,9%	2,5%	Nederland	=	↑	=

Bron: European Economic Forecast autumn 2017 & spring 2018

Voor België zou de verbeterende arbeidsmarkt in 2018 en 2019 zorgen voor flink dalende werkloosheidscijfers (naar 6,4% in 2018 en 6,0% in 2019). Dit zou, samen met een gunstig investeringsklimaat, de weg plaveien voor een aantrekkelijke binnenlandse vraag. Gunstige financieringsvoorwaarden en beschikbaarheid van financiële reserves binnen de bedrijven zouden in 2018 en 2019, ondersteund door een hogere benuttingsgraad van de productiecapaciteit, aanzetten tot bijkomende investeringen. Bouw- en publieke investeringen zouden matig toenemen in 2018-2019. De inflatie zou stabiliseren en nauwer aansluiten bij de in Europa gangbare inflatie.

De groeiprestaties van Duitsland in 2018 en 2019 worden naar boven herzien vergeleken met de prognose in de herfst van 2017. Deze evolutie wordt ondersteund door een zeer stevige arbeidsmarkt (de werkloosheid staat op een historisch minimum sinds de eenmaking van het land in 1990 nl. 3,5%). De arbeidsschaarste zou moeten leiden tot loonsverhogingen en een toename van het beschikbaar inkomen en de private consumptie. Daarnaast leidt een stevige internationale handelspositie tot een hoog overschot op de handelsbalans. Een hoge benuttingsgraad van de productiecapaciteit en een sterke bouwvraag geven een bijkomende push aan de verwachte groei. Nieuwe investeringen in uitrustingsgoederen moeten de hoge benuttingsgraad van de bestaande kapitaalstock opvangen. De verwachte inflatie sluit aan bij de Europese situatie. De reeds gunstige situatie inzake openbare financiën blijkt verder positief evolueren.

Van de vier beschouwde landen liet Nederland al in het vorig verslag de hoogste groeiprognoses optekenen. In 2018 wordt deze prognose nogmaals naar boven herzien. De particuliere consumptie en de investeringen vormen belangrijke drijfveren van deze evolutie. De toename van de tewerkstelling en van de lonen weerspiegelt zich in het verbruik van de gezinnen. Met benuttingsgraden die opnieuw in de buurt liggen van de pre-crisissituatie wordt bijkomend investeren een noodzaak.

De Nederlandse regering heeft bovendien de ruimte om de openbare consumptie op te voeren en om zo het binnenlands verbruik aan te moedigen (en stelt dus bijkomende publieke uitgaven i.v.m. onderwijs, defensie en infrastructuur in het vooruitzicht).

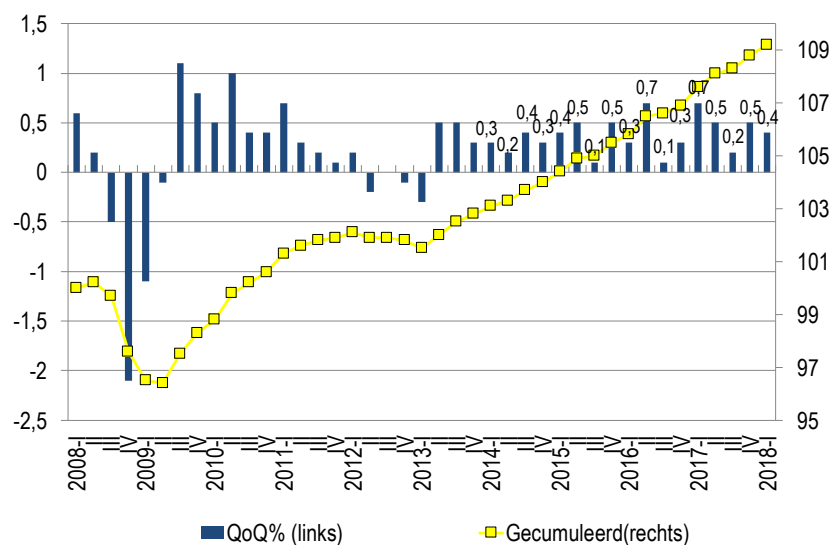
Dit alles zou leiden naar een (nog) meer gespannen arbeidsmarkt en loonsverhogingen. Het tekort en de schuld van de Nederlandse overheid behoort tot de laagste van de betrokken landen.

Vergeleken met eerdere prognoses kent de Franse economie een opstoot en worden de vooruitzichten voor alle beschouwde jaren (periode 2017-2019) naar boven herzien. Private investeringen, publieke investeringen en private consumptie zijn de drivers van deze evolutie. Deze groei moet ertoe bijdragen dat de tewerkstelling positief blijft evolueren. Dit zal echter iets minder snel gaan dan in 2017 omdat de effecten van een belastinghervorming stilaan uitdoven. De EC uit bezorgdheid over het sociale klimaat (meer bepaald de spoorwegen). Het tekort en de schuld van de Franse overheid lopen zeer geleidelijk terug.

De Belgische groei

Uit de onderstaande grafiek blijkt dat de groei van het Belgisch reëel bbp, die vanaf het tweede kwartaal van 2013 op gang kwam, met schommelingen tijdens de daaropvolgende kwartalen tot vandaag positief bleef. De gele curve toont de ontwikkeling van het bbp (basis=100, met het eerste kwartaal van 2008 als referentie (=100)). Begin 2018 ligt het bbp 9% hoger dan het maximumniveau van net voor de crisis, dat in het tweede kwartaal van 2008 werd bereikt.

Grafiek 1-2: Groeipercentage van het Belgische bbp

Bron: Nationale Bank van België (INR)

1.2 Internationale, Europese en Belgische context van de papier- en grafische sector

De optimistische herfstvoorspellingen van de EC voor de eurozone, België en de buurlanden zouden in de kaart kunnen spelen van de Belgische papier- en grafische bedrijven, in het bijzonder voor de conjunctuurgevoelige segmenten zoals het (reclame)drukwerk.

Toch zal de economische groei in België in 2017 vooral worden gedragen door de versterking van de binnenlandse vraag en minder worden gedragen door de uitvoer. De positieve groeivoorspellingen voor Frankrijk, en in het bijzonder voor Nederland en Duitsland, kunnen evenwel een positieve stimulus geven aan de papier- en grafische sector aangezien de buurlanden een belangrijke afzetmarkt vormen.

De positieve conjuncturele effecten brengen evenwel geen soelaas voor de structurele problemen waarmee de papier- en grafische sector kampt. Dit maakt het conjunctuurherstel zeer broos wat onder andere tot uiting komt in het instabiel conjunctuurverloop van de grafische sector.

1.2.1 De papierindustrie

Op Europees niveau

In West-Europa zal de groeiende vraag naar verpakkingspapier zich voortzetten onder invloed van de toename van e-commerce. De groeivoet van B2C e-commerce van goederen en diensten bedraagt er quasi 13% in 2015⁴. Ter vergelijking, de groei van B2C e-commerce in België bedraagt in 2016 nagenoeg 11%⁵.

West-Europa is de belangrijkste B2C e-commerce regio van Europa. In 2015 doet 75% van de bevolking uit deze regio aan onlinehandel, het aandeel van B2C e-commerce maakt op dat moment meer dan 4% uit van het BBP⁶.

In tegenstelling tot de markt voor verpakkingspapier wordt de markt voor grafisch papier gekenmerkt door een structureel overaanbod dat wordt versterkt door de opkomst van digitale alternatieven aangeboden door machtige internationale platformen. Volgens Euro-Graph kalft de vraag naar Europees grafisch papier verder af. Uit de maandelijkse cijfers van maart 2018 kunnen we afleiden dat de leveringen binnen Europa in het eerste kwartaal van 2018 quasi voor alle grafische papiersorten afnemen. De leveringen buiten Europa doen het lichtjes beter en trekken voor het houthoudend ongestreken en gestreken papier aan⁷. Toch stellen we vast dat het totaal aan leveringen binnen en buiten Europa afneemt met 4,6% in het eerste kwartaal van 2018 tegenover dezelfde periode in 2017.

Op Belgisch niveau

De verwachte gunstige economische ontwikkelingen in België voor 2018 en 2019 zouden de negatieve effecten van de digitalisering voor de papier- en grafische sector moeten temperen, in het bijzonder voor de conjunctuurgevoelige segmenten. Flink dalende werkloosheidscijfers en een gunstig investeringsklimaat zouden de weg moeten plaveien voor een aantrekkende binnenlandse vraag. Ook het vertrouwensklimaat verbetert na januari 2018 en dit is vooral toe te schrijven aan de diensten.

De conjunctuur van de Belgische papier- en kartonnijverheid kent sinds midden 2016 een geleidelijke verbetering. Hiertoe dragen zowel de conjunctuur in de papier en kartonfabricage als -verwerkende sector bij.

⁴ <https://www.ecommerce-europe.eu/app/uploads/2016/07/Infographics-Western-Europe-1.jpg>

⁵ B2C E-commerce rapport 2017 van de E-commerce Foundation, <http://www.gondola.be/nl/news/digital/nieuw-record-voor-belgische-e-commerce-de-kaap-van-10-miljard-online-bestedingen-vlot>

⁶ <https://ec.europa.eu/futurium/en/content/european-e-commerce-turnover-grew-143-reach-eu-4238bn-2014>

⁷ <http://www.euro-graph.org/file/111825>

De resultaten van de conjunctuurenquête van de NBB zijn ook overwegend positief. Er heerst optimisme over het orderboekje en de binnen- en buitenlandse bestellingen wat een positieve impact heeft op de verkoopprijzen. Dit optimisme wordt evenwel getemperd door de minder gunstige prijs- en werkgelegenheidsvooruitzichten.

Samenvattend

De markt voor verpakkingspapier- en karton bloeit open onder invloed van de online handel. Het is evenwel op de markt voor het grafisch papier dat de sector nog steeds kampt met problemen om een voldoende grote vraag aan te trekken in het licht van de groeiende digitalisering.

1.2.2 De grafische sector

Op Europees niveau

De optimistische groeivoorspellingen voor de eurozone zijn hoopvol, maar bieden geen oplossing voor de structurele overcapaciteit op de grafische markt. De digitalisering heeft de wereld van de grafische bedrijven op zijn kop gezet. Volgens Gareth Ward⁸ is het evenwel noodzakelijk dat we de trends en alle disruptieve ontwikkelingen omarmen. Daarbij is het belangrijk dat print een relevante functie vervult naast de andere communicatiekanalen. Ander en krachtig drukwerk dat de aandacht weet te trekken, is volgens hem de toekomst. Met de doorbraak van e-commerce zal de vraag naar brochures op maat, kleinere oplages met hogere productiemaatstaven, exemplaren met embedded codes die kunnen worden gescand door smartphones, ... toenemen. Daarnaast zal de bedrukking op verpakkingen een belangrijk marketinginstrument worden.

Het toekomstbeeld van de drukker volgens Gareth Ward is er één van een full-service dienstverlening en dus een mix van digitale communicatie, drukwerk met een toegevoegde waarde, dataverwerking en logistiek. Daarbij is het van belang voor de drukker om naar de behoeften van zijn klanten te peilen en zijn aanbod hierop aan te passen. Dit kan impliceren dat hij samenwerkingsverbanden zal moeten aangaan met partners die expertise en ervaring hebben die hem ontbreken, bijvoorbeeld op het vlak van IT.

Voor wie kiest om zijn traditionele activiteiten ongewijzigd te blijven verderzetten, rest de enige optie zo goedkoop mogelijk drukwerkdiensten aan te bieden. Het nadeel van deze keuze is dat in dit domein zwaar op prijzen wordt geconcentreerd wat de marges van deze drukkerijen flinterdun maakt. Daarom is het interessanter voor drukkerijen om zich te focussen op diensten die voor prijsvechters een moeilijk haalbare kaart zijn: persoonlijke service, korte levertijden, ...

Op Belgisch niveau

De hevige concurrentiedruk als gevolg van de digitalisering laat zich sterk voelen in de grafische sector. Uitgeverijen moeten concurreren met machtige internationale platformen die online gratis nieuws aanbieden en een groot deel van de advertentie-inkomsten naar zich toe trekken. Deze platformen hebben ook een grote onderhandelingskracht met als gevolg dat onderhandelingen tussen de uitgeverijen en deze online platformen meestal in het voordeel van deze laatste eindigen. Drukkerijen zien de vraag naar gedrukte media afnemen, de oplages kleiner worden en de leveringstermijn alsmaar verkorten. Dit werkt de structurele overcapaciteit in de Belgische grafische sector verder in de hand.

⁸ Redacteur annex uitgever van het tijdschrift Print Business

De meeste conjunctuurindicatoren van de conjunctuurenquête van de NBB van mei 2018 zijn ook vrij pessimistisch. De laatste maanden van 2017 en begin 2018 worden gekenmerkt door een conjunctuurachteruitgang. De buitenlandse bestellingen lopen terug wat het productietempo en de verkoopprijzen doet kelderen. De toename van de binnenlandse bestellingen slaagt er niet in om de vraag- of werkgelegenheidsvooruitzichten positief bij te stellen.

Samenvattend

De economische instabiliteit in de grafische sector blijkt uit het grillig verloop van de conjunctuurcurve van de Belgische grafische sector. Er blijft een structureel overaanbod op de markt van grafische producten bestaan en de concurrentiedruk vanwege grote digitale spelers zorgt voor een uiterst moeilijk economisch klimaat. Grafische bedrijven zullen zichzelf opnieuw moeten trachten heruit te vinden om een structureel herstel te kunnen realiseren. Daarbij zal het erop aankomen om het drukwerk opnieuw op de kaart te zetten naast de andere communicatiekanalen en daarnaast ook de digitale kaart te trekken.

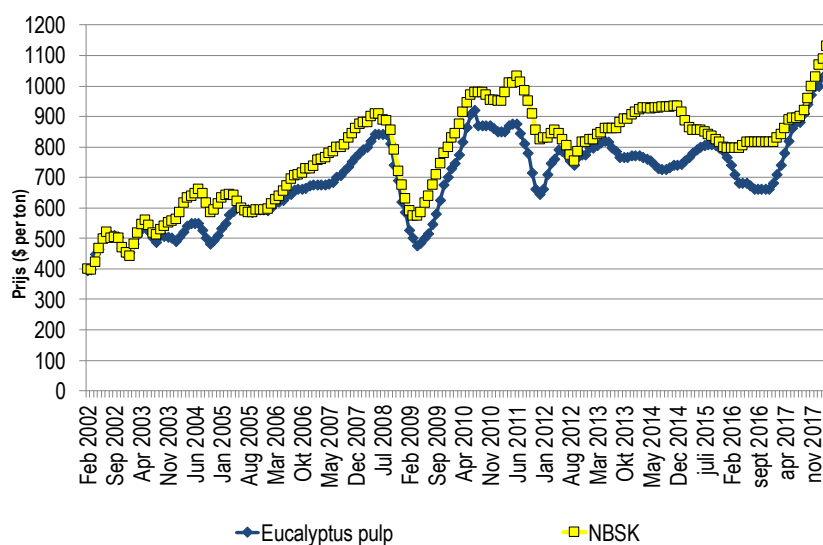
2 Gedetailleerde becijferde analyse van de conjunctuur in de papier- en grafische sector, in België

2.1 Ontwikkeling van de pulp- en papierprijzen

2.1.1 Pulprijzen (Europa)

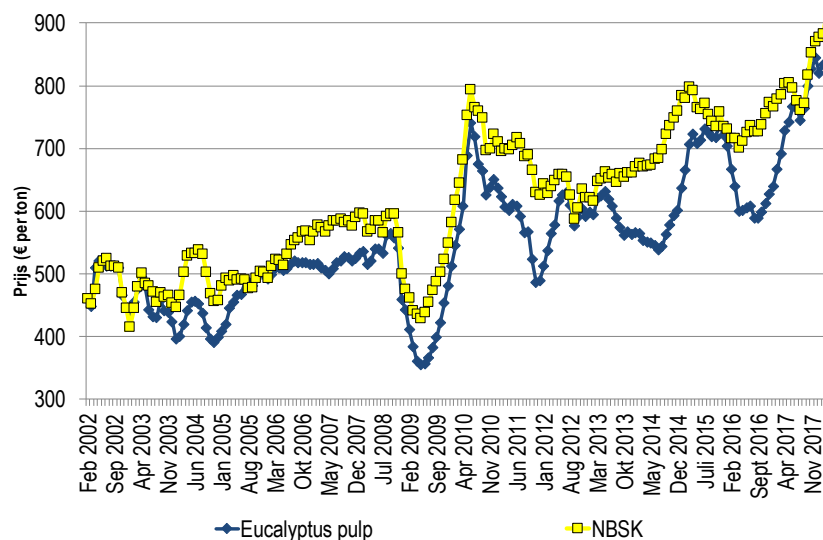
Inzicht in het prijsverloop van het papier noopt een correcte kennis van de prijsontwikkelingen van de pulp als de voornaamste grondstof voor de productie van papier. Onderstaande grafieken geven ons een beeld van het gemiddeld prijsverloop van twee belangrijke pulpsoorten op de Europese markt. De NBSK of Northern Bleached Softwood Kraft pulp bestaat uit houtpulp met lange vezels wat een hoge weerbaarheid aan het papier geeft. De Eucalyptus pulp is met zijn korte vezels de traditioneel goedkopere pulpvariant van de twee pulpsoorten.

Na observatie van de prijsontwikkelingen van beide pulpsoorten, stellen we vast dat ze in de periode 2002 tot en met het eerste kwartaal van 2013 een soortgelijk verloop kennen. In het eerste kwartaal van 2013 is de prijs van de traditioneel duurdere NBSK pulp zodanig afgenomen dat er slechts een gering prijsverschil kan worden waargenomen met de eucalyptus pulp. Hiermee verdween ook de impuls om de NBSK pulp te vervangen door de gewoonlijk goedkopere eucalyptus variant. Deze vraagverschuiving binnen de pulpmarkt kan een verklaring vormen voor de prijsdaling van de eucalyptus pulp en de prijstoename van de NBSK pulp in de daaropvolgende periode. Tussen midden 2013 en midden 2014 volgde het prijsverloop van beide pulpsoorten dus ook een verschillende trend. Midden 2014 was het prijsverschil tussen beide pulpvarianten groot genoeg (circa 160 euro per ton) om de vraag naar eucalyptus pulp opnieuw aan te wakkeren. Onder invloed van deze vraagverschuiving op de markt van papierpulp zien we geleidelijk aan de prijzen van de beide pulpsoorten opnieuw naar elkaar toe convergeren. In december 2015 bedraagt het prijsverschil tussen beide pulpsoorten nog amper 14 euro per ton. Opnieuw leidt het gering prijsverschil tot een substitutie van de eucalyptus pulp door de NBSK variant. Dit stuwt de prijs van de NBSK pulp naar omhoog terwijl de eucalyptus pulp goedkoper wordt. Het kantelpunt wordt een jaar later bereikt in december 2016 wanneer het prijsverschil 147 euro per ton bedraagt. Op dat moment komt de incentive terug om meer eucalyptus pulp te kopen, terwijl ook de vraag naar de NBSK variant sterk blijft. De prijzen voor beide pulpsoorten kennen sinds dan een sterke toename.

Grafiek 2-1: Ontwikkeling pulpprijzen (in \$/ton)

Bron: RISI

In de loop van 2016 kent de euro ten opzichte van de dollar een waardeafname met als gevolg dat de prijsafname van de eucalyptus pulp zich sterker doorzet in euro dan in dollar. In 2017 en begin 2018 wordt dit effect getemperd door de waardeverbetering van de euro. Voor beide pulpsoorten vertaalt dit zich in een sterkere prijsstijging in dollar dan in euro. Het verschil tussen de gemiddelde prijs van de NBSK-pulp en de eucalyptus pulp bedraagt in maart 2018 100 dollar of 81 euro.

Grafiek 2-2: Ontwikkeling pulpprijzen (in €/ton)

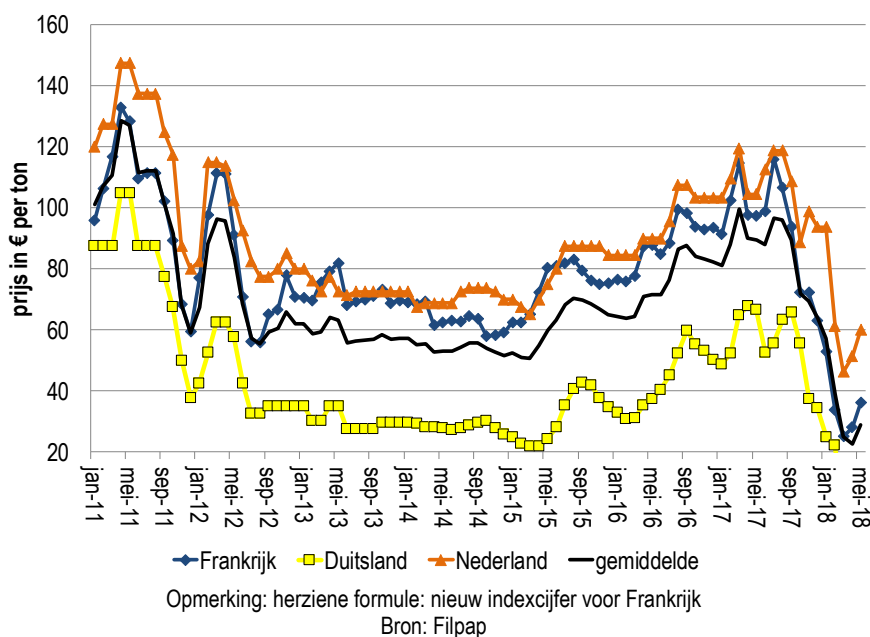
Bron: RISI

2.1.2 Oud papier

Naast verse pulp wordt ook gerecycleerde pulp op basis van oud papier aangewend voor de productie van papier. De prijsontwikkeling van oud papier in de buurlanden is richtinggevend voor de Belgische prijzen en daarom bekijken we dit in Grafiek 2-3.

De prijzen zijn een lange tijd vrij stabiel geweest (periode 2013-2014). Na deze periode begonnen de prijzen in de daaropvolgende jaren en in de eerste helft van 2017 geleidelijk aan te stijgen. De sterke waardeafname van de euro ten opzichte van de dollar in 2014 en begin 2015 en het behoud van deze lagere euro/dollar koers in de loop van 2015-2016 heeft vermoedelijk in de kaart van de Europese exporteurs van oud papier gespeeld. Ook de export naar China nam sinds december 2014 sterk toe, maar dit was voornamelijk het gevolg van een herbevoorradingsgolf door de Chinese ondernemingen⁹. September 2017 vormde echter een keerpunt in deze opwaartse trend. De prijzen van alle buurlanden namen een stevige duik en het is pas sinds april 2018 dat er zich een (tijdelijke) kentering aftekent. Een belangrijke oorzaak van deze sterke prijsdaling van oud papier is het verstrengd importbeleid van China inzake papierafval. China besliste dat de vervuilingsgraad van papierafval nog slechts 0,5% mag bedragen, terwijl de Europese norm 1,5% bedraagt. Als de vervuilingsgraad van het oud papier en karton in Europa en in België hier niet aan voldoet, komt het op de Europese markt terecht en zorgt dit voor een overaanbod en een neerwaartse druk op de prijzen. Europa beschikt zelf over onvoldoende capaciteit om die grote voorraden aan oud papier zelf te recycleren. Volgens de Europese sectorfederatie Go4Circle wordt 8 miljoen ton meer papier ingezameld dan wat de Europese papierindustrie nodig heeft. Ook in België is er een jaarlijks overschot van circa 700.000 ton. Volgens J. Vermoesen (Coberec) moeten de Belgische bedrijven nu tevreden zijn met de helft van de prijs die ze vroeger voor hun oud papier kregen. Hij vreest zelfs voor negatieve prijzen in de toekomst¹⁰.

Grafiek 2-3: Prijsontwikkeling van oud papier in de buurlanden en het gemiddelde (gemengd, franco fabriek) - herziene formule

⁹ La lettre du papier, nr. 418

¹⁰ De Tijd (20/02/2018), "Chinese afvalban doet prijzen oud papier crashen", consulteerbaar via: <https://www.tijd.be/ondernemen/grondstoffen/chinese-afvalban-doet-prijzen-oud-papier-crashen/9984289.html>

2.1.3 Papierprijzen (Duitsland)

Aangezien de Duitse papierprijzen als referentie kunnen worden gebruikt voor de Belgische papierprijzen, bekijken we de prijsontwikkeling van het Duits (grafisch + verpakkings-) papier even van naderbij. Daar waar het gemiddelde van de Duitse papierprijzen in de eerste helft van 2015 een overwegend dalend verloop kent, wordt deze tendens vanaf de tweede jaarhelft omgekeerd. Ondanks een dipje in 2016 (vanaf april) begint het gemiddelde van de Duitse papierprijzen aan een klim vanaf februari 2017. Zowel de gemiddelde prijzen voor het grafisch papier als het verpakkingspapier dragen hier in globa toe bij. Dit gaat evenwel niet altijd op voor elke papersoort afzonderlijk. Daarom loont het de moeite om de prijsontwikkelingen ook op microniveau te bekijken.

Grafisch papier

Standaard krantenpapier (45g)

Eerst nemen we de prijsontwikkeling van het Duits krantenpapier onder de loep. Na een stabiele eerste vier maanden van 2015 neemt de papierprijs in mei een duik naar beneden. In de tweede helft van 2015 slaagt de papierprijs er niet in om terug aan te trekken. De prijs blijft steken op 420 euro per ton. Dit wijst erop dat de markt voor krantenpapier op dat moment kampt met een overcapaciteit als gevolg van een groeiend aandeel digitale lezers, de tendens naar kleinere formaten en een inkrimping van het aantal pagina's per exemplaar. Dit en ook de gestegen grondstofkosten (stijging van de prijs van papier bestemd voor recyclage¹¹) zetten druk op de marges van de papierproducenten. Vanaf september 2017 begint de prijs voor oud papier evenwel sterk af te nemen en dit speelt in de kaart van de producenten van krantenpapier. In februari 2018 stijgt de prijs voor Duits krantenpapier naar 482,5 euro per ton. Deze prijstoenname is ook het gevolg van een verminderd aanbod aan krantenpapier door capaciteitsluitingen in 2017, alsook een verminderd aanbod aan super-calandered (SC) papier¹².

Houthoudend gestreken papier (LWC offset 60g)

LWC papier vindt zijn toepassing in tijdschriften en reclamebladen en bevindt zich binnen een conjunctuurgevoelig segment. In de loop van de eerste helft van 2015 stabiliseert de prijs voor het Duits houthoudend gestreken magazinepapier (LWC) na een daling in januari. Het is mogelijk dat dit o.a. in de hand is gewerkt door een inkrimping van het overaanbod van de productiecapaciteit van de papiermolens in Europa¹³. In de tweede helft van 2015 trekt met de conjunctuurverbetering in de grafische sector de vraag naar grafisch papier aan en zodoende ook de papierprijs. In 2016 kalft de papierprijs sinds mei evenwel af om in de loop van 2017 een stabiel niveau te behouden. Onder invloed van de krapte op de SC papier markt in het eerste kwartaal van 2018 stijgt de vraag naar Duits houthoudend gestreken papier en uit dit zich in een prijsstijging tot 627,5 euro per ton in mei 2018¹⁴.

¹¹ RISI, PPI Europe juli 2015

¹² RISI, PPI Europe 19 april 2018

¹³ CRB 2015-0285

¹⁴ RISI, PPI Europe 15 februari 2018

Houtvrij gestreken papier (coated woodfree reels 100g)

Het Duits houtvrij gestreken papier (CWF) vindt zoals het houthoudend gestreken papier zijn toepassing in tijdschriften en catalogi. Na een minder goede eerste helft van 2015, trekt de papierprijs terug aan in de tweede jaarhelft. In de periode mei-oktober 2016 kalft de papierprijs evenwel opnieuw af om tot april 2017 te stabiliseren. Sinds mei 2017 kent de prijs voor Duits CWF papier een onophoudelijke stijging en bereikt in mei 2018 715 euro per ton. Dit is o.a. het gevolg van een verminderd aanbod aan Aziatisch houtvrij gestreken papier op de Europese en internationale markt. De beweegredenen van de Aziatische sectorgenoten moeten worden gezocht in de hogere papierprijzen op de lokale markt, de toegenomen transportkosten en de vrees voor antidumpingrechten¹⁵. Ondanks de stevige prijsstijging voor Duits houtvrij gestreken papier oefenen de hogere inputprijzen volgens de papierproducenten evenwel een druk uit op hun winstmarges. Een belangrijke factor die hier een rol in speelt, is de toenemende pulpprijs¹⁶.

Houtvrij ongestreken papier (offset sheets 80g, A4 Copy B-grade 80g, A4 Copy C-grade 80g)

Het houtvrij ongestreken papier vindt zijn toepassing in kantoorpapier en offsetdruk. De verschillende Duitse papersoorten behorend tot de groep van houtvrij ongestreken papier (offset sheets 80g, A4 Copy B-grade 80g, A4 Copy C-grade 80g) kennen grotendeels een gelijkaardige trend. Daarom bespreken we ze samen.

De papierproducenten gaven al eerder aan dat prijsstijgingen noodzakelijk zouden zijn om een gezonde financiële situatie te bekomen¹⁷. In de loop van 2015 en midden 2017 slagen zij er ook in om hogere papierprijzen voor hun aanbod aan houtvrij ongestreken papier te onderhandelen. Het algemeen conjunctuurherstel zorgt hierbij voor dat extra duwtje in de rug van de papierproducenten. Ondanks een kort dipje in de tweede helft van 2016 en begin 2017 trekken de papierprijzen in de daaropvolgende periode verder aan. De prijzen per ton voor offset sheets, A4 Copy B-grade en A4 Copy C-grade bedragen in mei 2018 respectievelijk 845, 905 en 815 euro.

Verpakkingspapier- en karton

Tijdens de eerste helft van 2015 is de gemiddelde prijs voor het verpakkingspapier en -karton quasi stabiel. Naar de tweede jaarhelft toe lijken vraag en aanbod beter in balans met als gevolg dat de gemiddelde papierprijs opnieuw aantrekt. Het is vooral een sterke vraag die aan de basis hiervan ligt¹⁸. Vanaf 2017 tot op heden kent de papierprijs een aanhoudende prijsstijging. De vraag naar verpakkingspapier neemt toe onder invloed van het succes van e-commerce en het toenemend aantal huis-aan-huisleveringen van online bestelde artikelen. Aangezien de prijsontwikkelingen variëren naargelang de papersoorten bespreken we ook deze papersoorten apart.

Verpakkingspapier op basis van gerecycleerde vezels of OCC (Testliner 2 en 3)

Gezien het gelijkaardig prijsverloop van de verschillende types verpakkingspapier op basis van gerecycleerde vezels of OCC in Duitsland bespreken we ze samen. Het jaar 2015 wordt rustig ingezet; de prijzen blijven onveranderd. Aan de verkoperszijde slaagt men er niet in een prijsstijging te forceren. De ruime beschikbaarheid aan papier op de markt maakt dat kopers zich in een sterke

¹⁵ RISI, PPI Europe 15 juni 2017

¹⁶ RISI, PPI Europe 14/12/2017 en 15/03/2018

¹⁷ CRB 2015-1344

¹⁸ RISI, PPI Europe september 2015

onderhandelingspositie bevinden¹⁹. In de tweede jaarhelft blijft het prijsverloop stabiel, met uitzondering van de stijging in juli 2015. In de loop van 2016 (februari- eind 2016) volgt er evenwel een prijsafname die kan worden verklaard door een verhoogd papieraanbod door capaciteitsuitbreidingen en een hieraan gekoppelde nervositeit en bezorgdheid van de producenten over een mogelijke verslechtering van de marktsituatie²⁰. Deze nervositeit verdwijnt evenwel snel en de daaropvolgende periode kent een stevige prijstoenname. In het eerste kwartaal van 2017 zorgt een robuuste vraag op de binnenlandse en buitenlandse markt en tegelijkertijd een onverwacht beperkt aanbod voor een opwaartse druk op de prijzen²¹. De prijzen nemen in de loop van 2017 en in het eerste kwartaal van 2018 verder toe. Testliner 2 en 3 bereiken in mei 2018 respectievelijk 612,5 en 587,5 euro per ton.

Verpakkingspapier op basis van softwood pulp (unbleached kraftliner 175g, white-top kraftliner 140g)

Behalve de stijging in september kent de prijs voor Duits ongebleekt kraftliner verpakkingspapier in 2015 een vrij stabiele trend. Dit wijst op een uitgebalanceerde markt. In het eerste kwartaal van 2016 neemt de prijs licht af onder druk van de kopers. Met het oog op de ingebruikneming van bijkomende productiecapaciteit door Stora Enso staan kopers in een sterke positie om lagere prijzen bij de concurrerende papierproducenten te onderhandelen.²² Na een lichte prijstoenname in juli 2016 stabiliseert de prijs voor de rest van het jaar. Vanaf maart 2017 duwt de krappe marktsituatie (veerkrachtige vraag en aanbodtekort exportvolumes) de prijs naar omhoog²³ tot een niveau van 760 euro per ton in mei 2018.

Op de markt van het Duits gebleekt kraftliner verpakkingspapier blijven de prijzen quasi onveranderd in de eerste helft van 2015. In de tweede jaarhelft kent de prijs een toename in september waarna het opnieuw stabiliseert. Tijdelijke stopzettingen van capaciteit omwille van onderhoud brengen de markt niet uit evenwicht aangezien de aanbieders voldoende voorraden hebben opgeslagen om de continuïteit van de leveringen te verzekeren. Begin 2016 trachten kopers lagere prijzen te onderhandelen en gezien de prijsdaling in de eerste jaarhelft lijken ze daarin geslaagd²⁴. Dit duurt evenwel niet lang, want vanaf augustus 2016 start de prijs voor gebleekt kraftliner verpakkingspapier een gestage klim tot 847,5 euro per ton in mei 2018.

Als we de prijsniveaus van beide kraftliner papiersoorten vergelijken met deze in Europa in de periode 2006 tot midden 2014 kunnen we besluiten dat ze vrij hoog zijn.

2.1.4 Papierprijzen (België)

De daling van de Duitse prijzen voor houtvrij en houthoudend gestreken papier ($\approx$ maco z/h en maco m/h) in de tweede helft van 2016 en begin 2017 komt ook tot uiting in de Belgische papierprijzen, zij het voor het Belgisch houthoudend gestreken papier pas begin 2017. Dit komt omdat de Belgische papierprijzen afhankelijk zijn van lange termijn contracten die de prijzen voor een bepaalde periode vastzetten. Midden 2017 en begin 2018 beginnen de Duitse prijzen voor deze papiersoorten opnieuw te stijgen en dit zien we ook vertaald in de Belgische papierprijsindices, zij het voor het houthoudend gestreken papier opnieuw met een beetje vertraging.

¹⁹ RISI, PPI Europe, 13/05/2015

²⁰ RISI, PPI Europe 17/11/2017

²¹ RISI, PPI Europe 18/05/2017

²² RISI, PPI Europe, november 2015

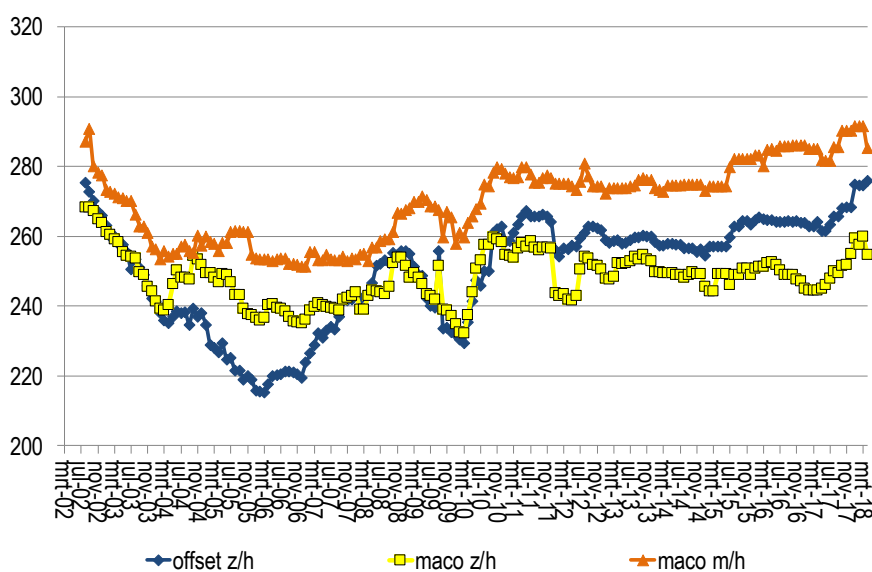
²³ RISI, PPI Europe 16/02/2017

²⁴ RISI, PPI Europe, november 2015

De prijsafname van het Duits houtvrij offset papier in de tweede helft van 2016 en begin 2017 vertaalt zich in een matiging van de Belgische papierprijsindex. Vanaf midden 2017 volgt de prijsindex van het Belgisch houtvrij offset papier evenwel de opwaartse trend van de Duitse tegenhanger.

De recente aantrekking van de Europese en Belgische papierprijzen zou het resultaat zijn van een betere balans tussen de vraag en het aanbod van papier. Als antwoord op de afgenomen vraag hebben papierproducenten hun aanbod teruggeschroefd. Daarnaast ziet men het Verre Oosten ook steeds meer als een lucratieve markt voor de export van papier. Dit creëert vervolgens schaarste op de Europese markt en stuwt de prijzen naar omhoog²⁵.

Grafiek 2-4: Ontwikkeling van de prijsindexcijfers voor papier

Bron: Febelgra (01-01-1973 = 100)

2.2 Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België

2.2.1 Papier en kartonnijverheid

Sinds midden 2016 kent de conjunctuur van de papier- en kartonsector een heropleving. Begin 2018 bereikt de conjunctuur zelfs een nieuwe piek sinds 2010. Zowel de papier- en karton fabricage als verwerking dragen bij aan deze positieve trend. Dit wordt ook bevestigd door de sterkere groei van de omzet (cf. Tabel 2-1) in de papier- en kartonfabricage als-verwerkende sector. Er heerst optimisme over de orderpositie en de binnen- en buitenlandse bestellingen met als gevolg dat de verkoopprijzen ook in stijgende lijn gaan. Het optimisme wordt evenwel getemperd door de minder gunstige prijs- en werkgelegenheidsvooruitzichten. Dit is evenwel een momentopname en het is af te wachten of deze vooruitzichten de komende maanden bestendig blijven. De gemiddelde verzekerde activiteitsduur is gelijk aan het gemiddelde voor de eerste 5 maanden van 2018, namelijk 1,5 maanden.

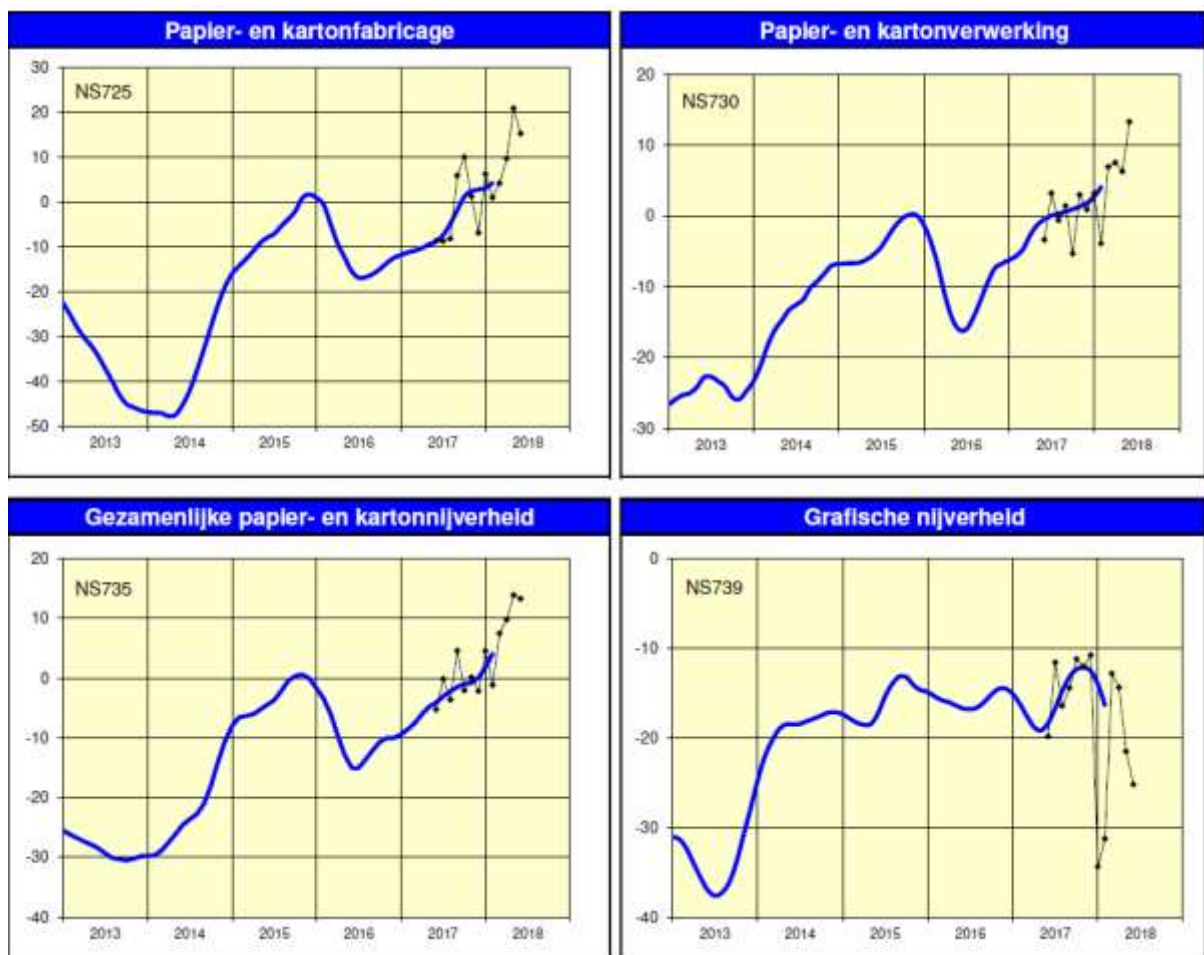
²⁵ Meer info consulteerbaar via: <https://papercm.com/papierprijzen-2018-plafond/>

2.2.2 Grafische nijverheid

Traditioneel krijgt de grafische sector in de tweede jaarhelft meer vraag naar drukwerk met het oog op de voorbereiding van nieuwe collecties en catalogi. We stellen evenwel vast dat het conjunctuurherstel in de tweede helft van 2017 op het eind van het jaar reeds een terugval kent, met in december een opvallende duik naar beneden. Ook begin 2018 slaagt de grafische nijverheid er niet in om zijn economische activiteit opnieuw te versterken. Deze conjunctuurverslechtering is vooral merkbaar in de lagere omzet van de uitgeverijen.

De meeste conjunctuurindicatoren van de NBB-enquête voor mei 2018 bevestigen ook deze negatieve trend. De buitenlandse bestellingen lopen terug wat het productietempo en de verkoopprijzen doet kelderen. De toename van de binnenlandse bestellingen slaagt er niet in om de vraag- of werkgelegenheidsvooruitzichten positief bij te stellen. Toch zouden we mogen verwachten dat de binnenlandse vraag naar drukwerk tijdelijk verder zal aantrekken naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen op 14 oktober 2018. Traditioneel zorgt dit voor een extra stimulans door meer vraag naar verkiezingsdrukwerk.

Figuur 2-1: Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België

Bron: Nationale Bank van België, mei 2018

2.3 Omzet

Ondanks de conjunctuurverbetering in de papier- en kartonsector sinds midden 2016 heeft dit in datzelfde jaar nog geen positief effect gehad op de omzet. In 2017 daarentegen neemt de omzet in de papier- en kartonsector toe met 4,2% tgv. 2016 (cf. Tabel 2-1). Zowel de papier- en kartonverwerkende sector (17.2) als de pulp-, papier en karton fabricagesector (17.1) dragen hiertoe bij. Ze kennen in vergelijking met 2016 respectievelijk een omzetsijging van 2,4% en 10,3% in 2017. Aangezien de productie van pulp, papier en karton in 2017 afneemt, vormt dit geen verklarende factor voor de omzettoename in de fabricagesector. Als de productiecijfers geen verklaring kunnen geven voor de omzetsdaling, dienen we het antwoord te zoeken in de ontwikkelingen van de papierenprijzen (cf. 0). We vinden voor het jaar 2017 inderdaad een gemiddelde prijsstijging terug van de Duitse papierenprijzen.

Het eerste kwartaal van 2018 start minder goed (-2,6%) in vergelijking met begin 2017, maar dit is louter te wijten aan de lagere omzet in de papier- en kartonfabricagesector. De verwerkende sector kent in dezelfde periode zelfs een lichte omzettoename van 1,3%. In het eerste kwartaal van 2018 neemt de papierproductie, en in het bijzonder de productie van grafisch papier, af wat de omzetsdaling tegen een prijsstijging kan verklaren.

Tabel 2-1: Ontwikkeling van de bruto-omzet - miljoenen euro's

Jaar	Pulp, papier en karton	Papier- en kartonartikelen	Totaal papierindustrie	Uitgeverijen van boeken en tijdschriften, e.a. uitgeverijen*	Drukkerijen en aanverw. diensten	Reproductie van opgenomen media	Totaal grafische sector
	17.1	17.2	17	58.1*	18.1	18.2	18 + 58.1
2005	2.096,2	2.535,8	4.632,0	3.217,5	3.329,7	41,5	6.588,7
2009	1.178,7	2.731,8	3.910,5	3.274,0	3.130,3	26,6	6.430,9
2013	1.258,7	3.604,1	4.862,8	3.040,1	2.795,0	17,0	5.852,1
2014	1.265,1	3.925,0	5.190,1	3.172,1	2.842,1	20,2	6.034,4
2015	1.241,2	3.872,0	5.113,2	3.300,7	2.643,8	20,4	5.964,9
2016	1.127,0	3.797,1	4.924,1	2.977,8	2.476,8	22,0	5.476,6
2017	1.242,7	3.887,8	5.130,5	2.781,8	2.534,1	20,5	5.336,4
1kw 2017	318,7	973,7	1.292,4	652,5	616,5	4,7	1.273,7
1kw 2018	271,5	986,7	1.258,2	604,5	653,7	4,8	1.263,0
2014/2013	0,5%	8,9%	6,7%	4,3%	1,7%	18,8%	3,1%
2015/2014	-1,9%	-1,4%	-1,5%	4,1%	-7,0%	1,0%	-1,2%
2016/2015	-9,2%	-1,9%	-3,7%	-9,8%	-6,3%	7,8%	-8,2%
2017/2016	10,3%	2,4%	4,2%	-6,6%	2,3%	-6,8%	-2,6%
1kw 2018/1kw 2017	-14,8%	1,3%	-2,6%	-7,4%	6,0%	2,1%	-0,8%
2017/2005	-40,7%	53,3%	10,8%	-13,5%	-23,9%	-50,6%	-19,0%

* exclusief uitgeverijen van software

Bron: Statbel op basis van de btw-aangiften (de gegevens van de laatste 2 jaar dienen als voorlopig te worden beschouwd en kunnen herzien worden)

In de grafische sector lijkt de omzettoename in 2014 een éénmalig fenomeen te zijn. In de periode 2015 tot op heden slaagt de sector er niet meer in zijn omzetsniveau hoger te tillen. De uitgeverijensector heeft het vanaf 2016 moeilijk en ziet zijn omzet sinds dan afnemen. Ook het eerste kwartaal van 2018 voorspelt op dat vlak geen ommekeer op korte termijn. De uitgeverijen ondervinden hevige concurrentie en dit laat zich ook voelen in de omzetcijfers. Op nationaal niveau moeten hun nieuwswebsites concurreren met sites van openbare omroepen die soortgelijke geschreven inhoud gratis verspreiden.

Op internationaal niveau worden ze geconfronteerd met grote digitale platformen die een steeds een groter deel van de koek aan advertentie-inkomsten afsnoepen. Dit maakt het voor de sector moeilijk om een duurzaam en rendabel verdienmodel uit te bouwen op de markt van de online marketingactiviteiten²⁶.

De drukkerijen draaiden daarentegen meer omzet in 2017 en ook in het eerste kwartaal van 2018 doen ze het beter in vergelijking met begin 2017. Volgens het “Global Trends Report 2017²⁷” van Drupa blijkt dat de grafische sector zich geleidelijk aan aan het herstellen is. Aangezien prijsdalingen en krimpende winstmarges evenwel nog steeds realiteit blijven in de sector, kan de omzetsijging vermoedelijk worden verklaard door een hogere productie van drukwerk. Dit als antwoord op een toename van de binnenlandse vraag naar drukwerk²⁸.

2.4 Productie en investeringen

Productie

In de periode 2016 tot en met het eerste kwartaal van 2018 wordt meer verse pulp geproduceerd, terwijl de papier- en kartonproductie afneemt, (cf. Tabel 2-2). Het overaanbod aan verse pulp wordt hetzij in voorraad gehouden, hetzij geëxporteerd. In 2017 en de eerste 2 maanden van 2018 maken de pulpproducenten in toenemende mate gebruik van deze exportmogelijkheid (cf. Tabel 2-4).

Naast verse pulp wordt gerecycleerde pulp in toenemende mate als grondstof voor de productie van papier- en karton gebruikt. Sinds 1990 kent het een toenemend succes in België²⁹. Volgens cijfers van het Paper Chain Forum is reeds 50% van de houtvezels in papier afkomstig uit recyclage. Dit succes neemt verder toe in een omgeving waar de aandacht voor het milieu en de vraag naar milieuvriendelijke producten steeds meer op de voorgrond treedt. Naast recyclage speelt ook energie-efficiëntie een belangrijke rol in het verduurzamen van het productieproces van papier- en karton. Zo is de CO₂-uitstoot voor de productie van 1 kg papier in 20 jaar tijd met 40% afgenomen en is het waterverbruik in 30 jaar tijd meer dan gehalveerd (56%)³⁰.

De lagere productiecijfers van pulp, papier en karton in 2017 (-2,6%) vinden hun oorsprong in de lagere papierproductie en staan in schril contrast met de omzetcijfers in de fabricagesector. De omzet gaat in 2017 immers in stijgende lijn. Deze omzetsijging kan dus enkel worden verklaard door een toename van de papieren prijzen. We vinden voor het jaar 2017 inderdaad een prijsstijging terug van de Duitse papieren prijzen.

Ook in het eerste kwartaal van 2018 wordt 8,2% minder pulp, papier en karton geproduceerd in vergelijking met het eerste kwartaal van 2017. Voornamelijk de productie van grafisch (dagblad-, schrijf- en druk-) papier gaat erop achteruit met 10,6%.

²⁶ (CRB 2018/0504), “Naar een duurzame uitgeverijensector in België, 28 februari 2018, consulteerbaar via: <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc18-504.pdf>

²⁷ Consulteerbaar via:

https://www.drupa.com/cgi-bin/md_drupa/lib/pub/tt.cgi/5th_drupa_Global_Trends_Report_reflects_positive_mood_in_the_printing_industry.html?oid=40922&lang=2&ticket=g u e s t

²⁸ NBB-conjunctuurenquête mei 2018

²⁹ <http://www.cobelpa.be/fr/pu19.html>

³⁰ Paper Chain Forum: Papier, Mythes en feiten 2017

Tabel 2-2: Pulp- en papierproductie in België (in tonnen) - jaarlijkse cijfers

	2007	2009	2011	2013	2014	2015	2016	2017	4m 2017	4m 2018	%2009/ 2007	%2011/ 2009	%2013/ 2011	%2014/ 2013	%2015/ 2014	%2016/ 2015	%2017/ 2016	%4m 2018/ 4m 2017
Pulp*	513.425	471.433	503.352	500.623	502.372	492.197	500.238	501.103	174.005	175.593	-8,2%	6,8%	-0,5%	0,3%	-2,0%	1,6%	0,2%	0,9%
dagblad-/schrijf-/drukpapier	1.481.652	1.298.092	1.427.210	1.419.557	1.460.683	1.511.384	1.484.074	1.418.662	511.241	457.121	-12,4%	9,9%	-0,5%	2,9%	3,5%	-1,8%	-4,4%	-10,6%
verpakkingspapier en -karton + huis- houdelijk/toiletpapier en technisch papier	487.908	498.093	533.391	561.755	583.254	610.480	592.834	604.748	198.439	194.542	2,1%	7,1%	5,3%	3,8%	4,7%	-2,9%	2,0%	-2,0%
Totaal papier en karton	1.969.560	1.796.185	1.960.601	1.981.312	2.043.937	2.121.864	2.076.908	2.023.410	709.680	651.663	-8,8%	9,2%	1,1%	3,2%	3,8%	-2,1%	-2,6%	-8,2%

* exclusief gerecycleerde pulp

Bron: Cobeipa

Het pessimisme over de economische ontwikkeling van de grafische activiteiten zet een rem op de productie van het kantoor- en grafisch papier. De afgenomen papierproductie in 2017 is louter te wijten aan de minderproductie van het grafisch papier (-4,4%). Ook in de eerste 4 maanden van 2018 wordt beduidend minder grafisch papier (-10,6%) geproduceerd. In de waardeketen van de papier- en grafische sector hebben vooral de uitgeverijen het moeilijk. In het bijzonder de dag- en weekbladen en de gedrukte advertenties lijden onder de concurrentie van digitale alternatieven. Dit doet de vraag naar grafisch papier afremmen.

Er wordt in 2017 meer verpakkings- en huishoudelijk papier (+2%) geproduceerd, maar dit is evenwel niet hoog genoeg om de minderproductie aan grafisch papier te compenseren. Er is meer vraag naar verpakkingspapier- en karton als gevolg van het succes van e-commerce en de toename van het aantal huis-aan-huisleveringen van online bestelde artikelen. Toch werd in 2016 minder verpakkingspapier geproduceerd, maar dit minderaanbod werd mogelijks gecompenseerd door een verhoogde invoer van o.a. kraftpapier en kraftkarton (cf. Tabel 2-4). Ook het eerste kwartaal van 2018 kenmerkt zich door een minderproductie aan verpakkingspapier- en karton (homogeen karton en flexibele verpakkingen) en huishoudelijk papier. Het is af te wachten of deze trend zich zal verderzetten in de rest van het jaar.

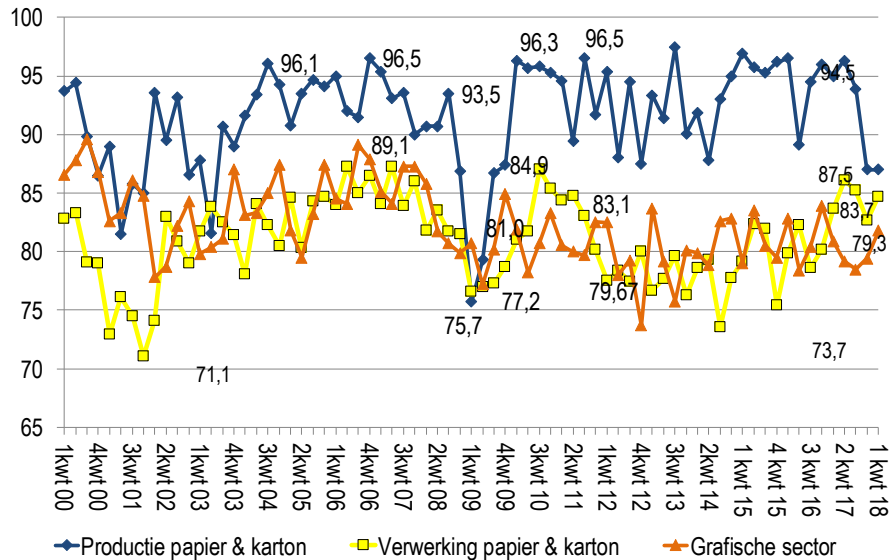
Bij een ongewijzigde productiecapaciteit komt een productieafname tot uiting in een lagere bezettingsgraad van de capaciteit. De productieverlaging in de pulp, papier- en kartonfabricagesector kan een mogelijke verklaring vormen voor de daling van de bezettingsgraad van de productiecapaciteit in de fabricagesector in 2017, cf. Grafiek 2-5. Dit betekent dat de productieverlaging een belangrijker neerwaarts effect heeft op de bezettingsgraad dan (het mogelijke opwaartse effect op deze bezettingsgraad) door de terugval van de investeringen, cf. Tabel 2-3. In het eerste kwartaal van 2018 stabiliseert de bezettingsgraad tegenover eind 2017. De bezettingsgraad bedraagt 87 %, onder het langetermijngemiddelde.

De gemiddelde bezettingsgraad in de papier- en kartonverwerkende sector trekt in 2016 lichtjes en in 2017 sterker aan tegenover het vorige jaar. In het eerste kwartaal van 2018 komt de bezettingsgraad uit op 84,7%, boven het langetermijngemiddelde. Hoogstwaarschijnlijk heeft de toegenomen omzet bijgedragen aan de verhoging van de bezettingsgraad van de productiecapaciteit in 2017. Rekening houdend met de sluiting van een papierverwerkingsbedrijf, cf. Tabel 2-8 kan de gestegen bezettingsgraad ook (voor een deel) het gevolg zijn van een afbouw van de productiecapaciteit. Toch dient met deze verklaring omzichtig te worden omgesprongen aangezien de investeringen in 2017 toenemen (cf. Tabel 2-3) en aldus de productiecapaciteit kunnen hebben uitgebreid.

In de grafische sector situeert de gemiddelde bezettingsgraad zich in het eerste kwartaal van 2018 met 81,8% onder het langetermijngemiddelde, maar wel boven het gemiddelde van 2017. In 2017 nam de bezettingsgraad af. Om de lagere bezettingsgraad te kunnen verklaren, kijken we in de eerste plaats in de richting van de investeringscijfers. De meerinvesteringen in 2017 in de grafische sector hebben

bijgedragen aan een uitbreiding van de productiecapaciteit wat op zijn beurt de bezettingsgraad heeft doen krimpen. Dit effect werd verder versterkt door een daling van de omzet en heeft de capaciteitsafbouw door faillissementen vermoedelijk meer dan gecompenseerd.

Grafiek 2-5: Bezettingsgraad van de productiecapaciteit (in%)

Bron: NBB

Investeringsen

De investeringen vormen een belangrijke indicator voor de toekomstige dynamiek van de sector. Voor deze analyse baseren we ons op cijfers afkomstig van de btw-aangiften.

De papiersector in zijn geheel investeert in 2016 18,7% meer dan in 2015. Hiertoe dragen zowel de papier- en kartonfabricage (+ 55,2%) als de -verwerking (+7,6%) aan bij. In 2017 vallen de investeringen in de fabricagesector evenwel sterk terug (-23,4%) wat een investeringskrimp (-2,9%) in de papier- en karton sector tot gevolg heeft.

In de papier- en kartonverwerkende sector trekken de investeringen in 2017 verder aan tot het op één na hoogste niveau sinds 2005. In het eerste kwartaal van 2018 nemen de investeringen in de verwerkende sector echter een duik van bijna 39%. Het is af te wachten of dit zich voor het volledig jaar zal voltrekken.

In de gehele papier- en kartonnijverheid kennen de investeringen een fluctuerend verloop van jaar op jaar. Zo wordt er meer geïnvesteerd in 2014 en 2016 terwijl de investeringen worden afgebouwd in 2015 en 2017.

De investeringen in de grafische sector volgen soortgelijke fluctuaties. Daar waar in 2015 fors meer (+ 41,6%) wordt geïnvesteerd, worden de investeringen in 2016 (-32,8%) sterk afgebouwd. In 2017 investeren grafische bedrijven dan weer 3,7% meer in vergelijking met 2016. Zowel de uitgeverijen als de drukkerijen breiden in dat jaar hun investeringsportefeuille uit. Vooral in de drukkerijensector is het opmerkelijk dat drie jaar op rij een investeringsstijging kan worden vastgesteld. Toch blijven vooral de drukkerijen nog verder onder het investeringsniveau van 2005 steken. In vergelijking met 2005 wordt in 2017 meer dan de helft (-55,6%) minder geïnvesteerd.

Tabel 2-3: Ontwikkeling van de bruto-investeringen op basis van de maandelijkse en driemaandelijkse btw-aangiften - miljoenen euro's

Jaar	Pulp, papier en karton	Papier- en kartonartikelen	Totaal papierindustrie	Uitgeverijen van boeken en tijdschriften, e.a. uitgeverijen*	Drukkerijen en aanverw. diensten	Reproductie van opgenomen media	Totaal grafische sector
	17.1	17.2	17	58.1*	18.1	18.2	18+58.1
2005	56,2	111,9	168,1	83,6	298,0	7,4	389,0
2009	83,8	78,4	162,2	64,3	192,3	4,1	260,7
2013	38,2	73,7	111,9	79,1	131,1	1,5	211,7
2014	28,0	97,5	125,5	85,6	124,2	1,8	211,6
2015	27,0	88,9	115,9	172,5	125,0	2,2	299,7
2016	41,9	95,7	137,6	70,2	**	1,8	201,5
2017	32,1	101,5	133,6	73,9	132,8	2,3	209,0
1kw 2017	6,3	26,4	32,7	18,8	27,8	0,4	47,0
1kw 2018	6,5	16,2	22,7	23,5	30,5	0,5	54,5
2014/2013	-26,7%	32,3%	12,2%	8,2%	-5,3%	20,0%	0,0%
2015/2014	-3,6%	-8,8%	-7,6%	101,5%	0,6%	22,2%	41,6%
2016/2015	55,2%	7,6%	18,7%	-59,3%	3,6%	-18,2%	-32,8%
2017/2016	-23,4%	6,1%	-2,9%	5,3%	2,5%	27,8%	3,7%
1kw 2018/ 1kw 2017	3,2%	-38,6%	-30,6%	25,0%	9,7%	25,0%	16,0%
2017/2005	-42,9%	-9,3%	-20,5%	-11,6%	-55,4%	-68,9%	-46,3%

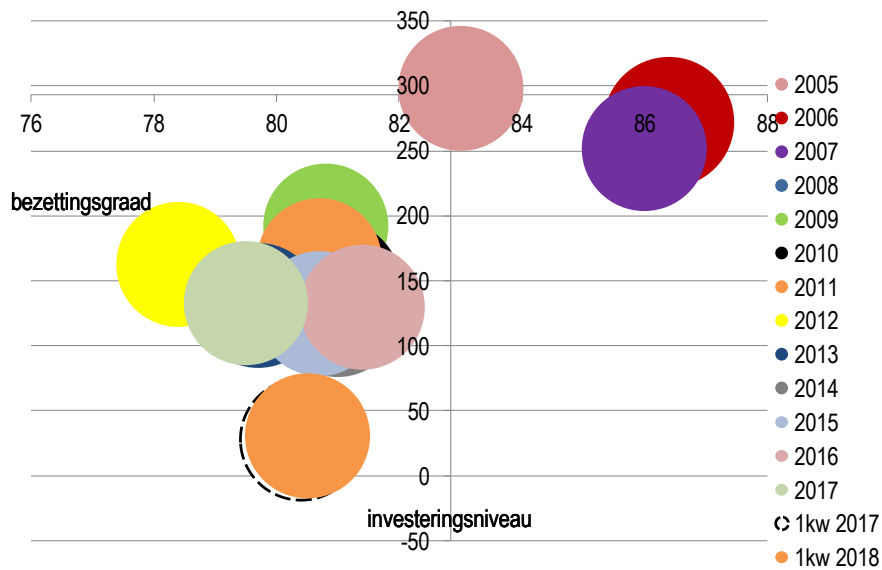
* exclusief uitgeverijen van software (58.2)

** Raming 1kw 2016 o.b.v. berekeningen door CRB-secretariaat

Bron: Statbel op basis van de btw-aangiften (de gegevens van de laatste twee jaar dienen als voorlopig te worden beschouwd en kunnen herzien worden) (niet voor publicatie)

Een laag investeringsniveau binnen de grafische sector gaat doorgaans gepaard met een lage bezettingsgraad van de productiecapaciteit. Als de bezettingsgraad laag is, is er namelijk weinig impuls om te investeren in nieuwe capaciteit. Voor de grafische sector gaat deze stelling, naar analogie met de eerder onderzochte jaren, ook op voor het eerste kwartaal van 2018, cf. Grafiek 2-6.

Grafiek 2-6: Bezettingsgraad productiecapaciteit in relatie tot het investeringsniveau van de grafische sector (NACE 18+58)

Bron: NBB en Statbel

Bezettingsgraden onder 80% komen in principe weinig voor in de grafische sector. In 2017 duikt de gemiddelde bezettingsgraad evenwel onder deze drempel. Dit betekent dat de grafische sector nog steeds met een structureel probleem van overcapaciteit kampt.

2.5 Buitenlandse handel

Om een beeld te krijgen over het concurrentievermogen van de papier- en grafische sector in het buitenland, bekijken we zijn internationale handelspositie in Tabel 2-4. Deze cijfers gaan uit van de export en import in brede zin en nemen dus ook de doorvoer in rekening. België heeft een belangrijke functie als doorvoerland in Europa. Vaak worden geïmporteerde goederen verder geëxporteerd naar de omliggende landen.

De licht verslechterde internationale handelspositie³¹ van de Belgische pulpsector in 2017 kan worden toegeschreven aan een sterkere invoertoeename die de verhoogde uitvoer meer dan compenseert. De uitvoer van pulp neemt toe met 1,6% terwijl de invoer van pulp stijgt met 3,6%. Het handelsbalanstekort is in 2017 gestegen tot 77,4 miljoen euro.

³¹ Internationale handelscijfers zijn inclusief verse en gerecycleerde pulp in tegenstelling tot de productiecijfers in tabel 2-2. Toch kan dit verschil in samenstelling van data geen relevante afwijking teweeg brengen, aangezien de import/export in gerecycleerde pulp slechts een marginaal aandeel inneemt van de totale export/import van pulp.

Over een langere periode bekeken, tussen 2007 en 2017, is zowel de pulpimport als -export sterk afgenomen met respectievelijk 32,5% en 34,6%. Dit heeft voornamelijk te maken met de verzwakte buitenlandse handel in Belgische chemische pulp op basis van soda en sulfaat (4703). Een daling van de doorvoer van pulp kan een mogelijke verklaring zijn voor de proportionele afname aan de import- en exportzijde.

De Belgische papiersector ziet zijn handelsbalanstekort in 2017 afnemen tot 24,8 miljoen euro. Dit is het resultaat van een gestegen uitvoer met 4,7% die de toegenomen invoer (2,6%) meer dan compenseert.

Dat de Belgische pulp en papiersector in 2017 aan concurrentievermogen wint ten opzichte van het buitenland, is dus uitsluitend te wijten aan de internationale transacties van papier. Het handelsbalanstekort neemt af van 170,6 miljoen euro in 2016 tot 102,2 miljoen euro in 2017.

Kenmerkend voor de papiersector is dat de belangrijke import- en exportproducten grotendeels dezelfde zijn. In 2017 neemt de export van papier en karton bestemd voor recuperatie (4707), krantenpapier (4801), behangpapier (4814) en ander papier en karton (4823) toe tegen een dalende import van deze producten. Ook de export van kraftpapier en -karton (4804), gestreken papier en karton (4810), cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels (4811) en de etiketten (4821) trekt aan, terwijl de import van deze producten in mindere mate toeneemt. We kunnen concluderen dat de internationale handel in deze papierproducten positief bijdraagt aan de verbetering van het internationaal concurrentievermogen van de Belgische papiersector in 2017.

Tabel 2-4: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in de waarde van enkele papierproducten - in miljoenen euro's

Producten	2007	2011	2014	2015	2016	2017	2m 2017	2m 2018	2017/ 2016	2016/ 2015	2015/ 2014	2017/ 2011	2017/ 2007	2m 2018/ 2m 2017
	euros	euros	euros	euros	euros	euros	euro	euro	%	%	%	%	%	%
Uitvoer van producten van de papierindustrie in waarde (in miljoenen euro's)														
4703 Natron- en sulfaat-houtcellulose	587,7	383,1	356,6	406,4	389,5	367,7	23,4	43,1	-5,6%	-4,2%	14,0%	-4,0%	-37,4%	84,2%
Totaal pulp	659,2	447,6	423,3	447,8	424,5	431,1	27,9	47,0	1,6%	-5,2%	5,8%	-3,7%	-34,6%	68,5%
4707 Papier en karton voor het terugwinnen (resten en afval) (uitgez. papierwol)	-	374,5	224,0	236,6	242,4	259,2	25,2	17,8	6,9%	2,5%	5,6%	-30,8%	-	-29,4%
4801 Krantenpapier op rollen met een breedte van > 15 cm of in vierkante bladen	189,1	185,3	176,3	163,1	175,4	181,9	15,5	15,3	3,7%	7,5%	-7,5%	-1,8%	-3,8%	-1,3%
4802 Basispapier en -karton, ongestreken en zonder deklaag, van de soort gebruikt om te worden beschreven	374,3	364,3	356,2	411,8	421,8	373,5	34,4	32,1	-11,5%	2,4%	15,6%	2,5%	-0,2%	-6,7%
4804 Kraftpapier en kraftkarton, ongestreken en zonder deklaag, op rollen met een breedte van > 15 cm	223,5	153,4	86,1	106,2	100,6	112,7	9,5	8,2	12,0%	-5,3%	23,3%	-26,5%	-49,6%	-13,7%
4805 Papier en karton, niet gestreken en niet voorzien van een deklaag, op rollen > 15 cm breedte of in bladen	-	213,5	294,8	300,8	274,7	274,9	23,0	23,8	0,1%	-8,7%	2,0%	28,8%	-	3,5%
4810 Papier en karton, gestreken met kaolien of met andere anorganische stoffen ...	954,0	968,5	1005,5	1064,6	1048,1	1262,8	99,9	89,2	20,5%	-1,5%	5,9%	30,4%	32,4%	-10,7%
4811 Papier, karton, cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels, gestreken, van een deklaag voorzien	340,5	321,8	273,6	274,2	253,8	278,6	22,7	22,3	9,8%	-7,4%	0,2%	-13,4%	-18,2%	-1,8%
4813 Sigaretenpapier op maat gesneden, of in vellen of gerold	72,8	80,4	76,7	82,1	73,1	64,9	6,2	7,2	-11,2%	-11,0%	7,0%	-19,3%	-10,9%	16,1%
4814 Behangpapier en wandbekleding waarvan de voorzijde voorzien van een deklaag of kunststof	73,2	78,6	99,0	93,8	97,2	103,1	9,2	8,0	6,1%	3,6%	-5,3%	31,2%	40,8%	-13,0%
4818 Papier van de soort gebruikt voor toiletpapier en voor dergelijk papier	639,2	674,8	258,1	277,6	280,5	274,1	21,1	21,7	-2,3%	1,0%	7,6%	-59,4%	-57,1%	2,8%
4819 Dozen, zakken, hoezen en andere verpakkingsmiddelen van papier, karton ...; kartonnagewerk voor kantborgebruik	566,8	510,0	535,4	547,0	560,2	570,1	43,4	44,8	1,8%	2,4%	2,2%	11,8%	0,6%	3,2%
4820 Registers, comptabiliteitsboeken, zakboekjes, orderboekjes, kwitantieboekjes, agenda's..., opbergmappen	62,1	59,7	60,4	59,6	59,8	48,6	2,8	2,8	-18,7%	0,3%	-1,3%	-18,6%	-21,7%	0,0%
4821 Etiketten van alle soorten, van papier of van karton, al dan niet bedrukt	103,9	101,6	103,6	108,9	114,9	125,4	9,7	12,7	9,1%	5,5%	5,1%	23,4%	20,7%	30,9%
4823 Ander papier en karton, alsmede andere cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels...	44,9	84,8	85,1	100,5	105,8	114,9	8,6	8,3	8,6%	5,3%	18,1%	35,5%	155,9%	-3,5%
Totaal papier en karton	4117,7	4401,1	3848,9	4043,4	4044,9	4233,2	350,2	326,9	4,7%	0,0%	5,1%	-3,8%	2,8%	-6,7%
Totaal uitvoer	4776,9	4848,7	4272,2	4491,2	4469,4	4664,3	378,1	373,9	4,4%	-0,5%	5,1%	-3,8%	-2,4%	-1,1%
Invoer van producten van de papierindustrie in waarde (in miljoenen euro's)														
4703 Natron- en sulfaat-houtcellulose	646,6	388,6	409,8	428,5	431,2	419,1	28,2	31,3	-2,8%	0,6%	4,6%	7,8%	-35,2%	11,0%
Totaal pulp	753,2	486,5	501,3	480,5	491,0	508,5	34,4	37,1	3,6%	2,2%	-4,1%	4,5%	-32,5%	7,8%
4707 Papier en karton voor het terugwinnen (resten en afval) (uitgez. papierwol)	-	236,7	127,0	129,5	137,4	134,8	13,0	8,5	-1,9%	6,1%	2,0%	-43,1%	-	-34,6%
4801 Krantenpapier op rollen met een breedte van > 15 cm of in vierkante bladen	152,1	116,7	98,2	89,0	102,3	90,9	8,7	4,8	-11,1%	14,9%	-9,4%	-22,1%	-40,2%	-44,8%
4802 Basispapier en -karton, ongestreken en zonder deklaag, van de soort gebruikt om te worden beschreven	671,2	584,2	502,3	515,8	503,0	489,5	42,1	40,5	-2,7%	-2,5%	2,7%	-16,2%	-27,1%	-3,8%
4804 Kraftpapier en kraftkarton, ongestreken en zonder deklaag, op rollen met een breedte van > 15 cm	291,1	264,1	185,6	181,5	186,9	191,5	16,5	15,7	2,5%	3,0%	-2,2%	-27,5%	-34,2%	-4,8%
4805 Papier en karton, niet gestreken en niet voorzien van een deklaag, op rollen > 15 cm breedte of in bladen	326,6	392,6	438,0	351,3	346,8	394,7	29,7	34,7	13,8%	-1,3%	-19,8%	0,5%	20,9%	16,8%
4810 Papier en karton, gestreken met kaolien of met andere anorganische stoffen ...	954,0	1000,7	892,5	812,8	815,4	826,5	65,9	63,6	1,4%	0,3%	-8,9%	-17,4%	-13,4%	-3,5%
4811 Papier, karton, cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels, gestreken, van een deklaag voorzien	321,5	340,6	365,2	365,2	397,5	399,3	32,2	31,2	0,5%	8,8%	0,0%	17,2%	24,2%	-3,1%
4813 Sigaretenpapier op maat gesneden, of in vellen of gerold	15,1	33,9	32,2	32,9	31,6	29,3	1,9	3,0	-7,3%	-4,0%	2,2%	-13,6%	94,0%	57,9%
4814 Behangpapier en wandbekleding waarvan de voorzijde voorzien van een deklaag of kunststof	35,3	37,4	29,6	25,5	26,7	25,4	2,6	2,1	-4,9%	4,7%	-13,9%	-32,1%	-28,0%	-19,2%
4818 Papier van de soort gebruikt voor toiletpapier en voor dergelijk papier	512,1	551,9	295,7	295,6	311,9	315,1	25,0	24,5	1,0%	5,5%	0,0%	-42,9%	-38,5%	-2,0%
4819 Dozen, zakken, hoezen en andere verpakkingsmiddelen van papier, karton ...; kartonnagewerk voor kantborgebruik	528,7	553,0	605,9	626,8	687,3	715,5	55,0	53,8	4,1%	9,7%	3,4%	29,4%	35,3%	-2,2%
4820 Registers, comptabiliteitsboeken, zakboekjes, orderboekjes, kwitantieboekjes, agenda's..., opbergmappen	71,9	74,6	60,0	58,9	63,5	56,2	3,7	4,4	-11,5%	7,8%	-1,8%	-24,7%	-21,8%	18,9%
4821 Etiketten van alle soorten, van papier of van karton, al dan niet bedrukt	93,9	115,6	127,0	128,4	126,1	132,7	14,0	11,6	5,2%	-1,8%	1,1%	14,8%	41,3%	-17,1%
4823 Ander papier en karton, alsmede andere cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels...	111,0	123,1	120,7	128,1	126,1	123,4	9,6	9,2	-2,1%	-1,6%	6,1%	0,2%	11,2%	-4,2%
Totaal papier en karton	4556,8	4687,3	4148,3	4009,9	4149,0	4258,0	345,4	333,5	2,6%	3,5%	-3,3%	-9,2%	-6,6%	-3,4%
Totaal invoer	5310,0	5173,8	4649,6	4490,4	4640,0	4766,5	379,8	370,6	2,7%	3,3%	-3,4%	-7,9%	-10,2%	-2,4%
Handelsbalans pulp- en papiersector (uitvoer-invoer)	-533,1	-325,1	-377,4	0,8	-170,6	-102,2	-1,7	3,3						

Bron: Statistieken van de buitenlandse handel (communautair concept) van het instituut voor de Nationale rekeningen/NBB

Tussen 2014 en 2016 was de internationale handel in grafische producten in België aan een inhaalbeweging bezig. In 2017 ziet de sector evenwel zijn buitenlandse handelspositie terug afzwakken. Het handelsbalansoverschot neemt af van 255,5 miljoen euro in 2016 tot 194 miljoen euro in 2017. Dit is uitsluitend te wijten aan de gevoelig lagere export van advertentiemateriaal (4911) dat niet wordt gecompenseerd door de minderimport van dit product. Er worden ook minder kranten en tijdschriften uitgevoerd, maar de daling van de invoer zet sterker zich hier sterker door waardoor dit geen negatieve impact heeft op het concurrentievermogen van de grafische sector tegenover het buitenland. De totale uitvoer van grafische producten neemt in 2017 af met 7% terwijl de totale invoer afneemt met 1%.

Tabel 2-5: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in waarde van enkele grafische producten - in miljoenen euro's

Producten	2007	2011	2014	2015	2016	2017	2m	2m	2017/	2016/	2015/	2017/	2017/	2m 2018/
	2017	2018	2016	2015	2014	2011	2007	2m 2017	%	%	%	%	%	%
euros euros euros euros euros euros euros euros % % % % % %														
Uitvoer van de grafische sector in waarde (in miljoenen euro's)														
4901 Boeken, brochures en dergelijk drukwerk, ook in losse vellen (met uitz. van reclame)	343,4	256,2	194,1	224,1	222,0	228,6	15,6	15,8	3%	-1%	15%	-11%	-33%	1%
4902 Kranten en tijdschriften, ook geïllustreerd of met reclame	205,1	249,8	177,0	170,1	157,0	151,5	11,5	10,4	-4%	-8%	-4%	-39%	-26%	-10%
4911 Advertentiemateriaal en commerciële catalogi, inclusief afbeeldingen en foto's	525,0	586,0	502,1	518,5	556,5	494,5	39,8	37,2	-11%	7%	3%	-16%	-6%	-7%
Totaal grafische sector, uitgeverijen, drukwerk	1161,9	1152,6	927,1	963,6	991,1	923,9	70,4	67,2	-7%	3%	4%	-20%	-20%	-5%
Invoer van de grafische sector in waarde (in miljoenen euro's)														
4901 Boeken, brochures en dergelijk drukwerk, ook in losse vellen (met uitz. van reclame)	428,6	407,8	361,5	337,1	339,7	347,3	21,6	23,4	2%	1%	-7%	-15%	-19%	8%
4902 Kranten en tijdschriften, ook geïllustreerd of met reclame	277,9	254,4	180,1	142,2	129,2	103,7	7,5	6,4	-20%	-9%	-21%	-59%	-63%	-15%
4911 Advertentiemateriaal en commerciële catalogi, inclusief afbeeldingen en foto's	203,6	286,8	246,1	210,4	196,0	193,3	14,8	13,2	-1%	-7%	-15%	-33%	-5%	-11%
Totaal grafische sector, uitgeverijen, drukwerk	978,4	1019,4	851,6	756,1	735,6	729,9	49,6	49,0	-1%	-3%	-11%	-28%	-25%	-1%
Handelsbalans (uitvoer-invoer)	183,5	133,1	75,5	207,5	255,5	194,0	20,8	18,2						

Bron: Statistieken van de buitenlandse handel (communautair concept) van het instituut voor de Nationale rekeningen/NBB

De lichte waardeverbetering van de euro ten opzichte van de dollar in 2017 speelt niet in de kaart van exporteurs. Het is mogelijk dat dit heeft bijgedragen aan de minderexport van grafische producten in België. Anderzijds worden producten uit het buitenland aantrekkelijker voor binnenlandse afnemers. Desondanks worden gevoelig minder kranten en tijdschriften geïmporteerd. De sector van de dag- en weekbladen staat in heel Europa onder druk van internationale digitale spelers die via digitale kanalen gratis nieuws aanbieden en een groot deel van de advertentie-inkomsten naar zich toe trekken. Dit haalt het traditioneel verdienmodel van de uitgeverijensector onderuit en verplicht hen na te denken over een nieuw/aangepast en rendabel verdienmodel. De zoektocht naar een dergelijk verdienmodel verloopt evenwel niet zonder slag of stoot.

2.6 Werkgelegenheid

2.6.1 Inleiding

Om een grondige analyse van de werkgelegenheid mogelijk te maken, bestuderen we de ontwikkelingen van de werknemersaantallen in de papier- en grafische sector naargelang de NACE-code, het paritair comité (PC) in relatie met de tijdelijke werkloosheidsgegevens en het jobverlies ten gevolge van faillissementen.

Een grondige kennis van de verschillen tussen de cijfergegevens van de onderstaande tabellen is van belang om een correcte vergelijking tussen deze tabellen te kunnen maken.

De werknemersgegevens per NACE-code, weergegeven in Tabel 2-6, en per PC, weergegeven in Tabel 2-7, overlappen elkaar grotendeels, maar de verschillen bestaan erin dat (1) werknemers afkomstig van bedrijven uit andere sectoren dan de papier- en grafische sector mogelijk toch zijn ingeschreven in een paritair comité aan de papier en grafische sector gerelateerd en alleen in de statistieken per PC zullen voorkomen; (2) werknemers die actief zijn in de papier en grafische sector ingeschreven zijn in een paritair comité dat niet direct verbonden is met de sector (bv. voor transport) en dus alleen in de statistieken per NACE-code zullen voorkomen. Deze werknemers zijn dan ingeschreven in een ander PC dan PC 129, 130, 136, 142.03, 221 en 222. Bij de vergelijking van de werknemersgegevens (cf. Tabel 2-6 en Tabel 2-7) met de faillissementscijfers (cf. Tabel 2-8 en Tabel 2-9) bestaat het verschil erin dat de faillissementscijfers hier slechts een onderdeel; met name het aantal ontslagen ten gevolge van een faillissement, van uitmaken. De werknemersgegevens omvatten zowel de jobcreatie ten gevolge van de intrede van nieuwe bedrijven, de groei van bestaande bedrijven als het jobverlies voortkomend uit losse ontslagen of faillissementen.

2.6.2 Werknemersgegevens

Uit de analyse van de werknemersgegevens in Tabel 2-6 kan worden afgeleid dat de werkgelegenheid in de papiersector afneemt op middellange termijn. Tussen eind 2014 en eind 2017 verdwenen 509 of 4,2% van de arbeidsplaatsen. Dit is uitsluitend te wijten aan het verlies aan arbeidsplaatsen in de papier- en kartonfabricage (17.2 vervaardiging van papier en karton) sector. De papier- en kartonsector stelt in het vierde kwartaal van 2017 11.456 werknemers tewerk.

Tussen het 1ste kwartaal en het 4de kwartaal van 2017, stellen we ook een daling van de werkgelegenheid vast. Het fragiel economisch herstel in de papier- en kartonsector weegt niet sterk genoeg door om jobcreatie mogelijk te maken. Het tij lijkt nog niet onmiddellijk te keren als we de werkgelegenheidsvooruitzichten van de NBB-conjunctuurenquête³² moeten geloven. De fabricagesector verliest 377 arbeidsplaatsen en de verwerkingssector kijkt aan tegen een daling van het aantal arbeidsplaatsen met 74. Ook in alle PC's van de papiersector; namelijk PC 221 (bedienden uit de papierenijverheid), PC 129 (voortbrenging van papierpap, papier en karton), PC 136 (arbeiders uit de papier- en kartonverwerking), PC 222 (bedienden van de papier- en kartonbewerking) en PC 142.03 (terugwinning van papier) zien we een afvloeiing van het aantal arbeidsplaatsen, cf. Tabel 2-7. Het grootste verlies aan arbeidsplaatsen is terug te vinden in het PC 129 wat overeenkomt met de werknemersgegevens per NACE-code, nl. dat de papier- en karton fabricagesector in 2017 het sterkst wordt getroffen door jobverlies.

³² Mei 2018

Deze sterke achteruitgang van de werkgelegenheid in de fabricagesector komt vermoedelijk voort uit de dalende papierproductie, de lage bezettingsgraad van de productiecapaciteit en de sterke investeringsval in 2017.

Tabel 2-6: Uitsplitsing van de werknemers naar sector, statuut en bedrijfstak

NACE-code			4 kw 2014	1 kw 2015	2kw 2015	3kw 2015	4kw 2015	1kw 2016	2kw 2016	3kw 2016	4kw 2016	1kw 2017	2kw 2017	3kw 2017	4kw 2017
17.12	Vervaardiging van papier en karton	arbeiders	2.213	2219	2199	2224	2197	2140	2127	2140	2150	2118	1864	1853	1861
		bedienden	956	957	957	939	924	914	897	900	886	889	774	768	769
		totaal	3.169	3.176	3.156	3.163	3.121	3.054	3.024	3.040	3.036	3.007	2.638	2.621	2.630
17.2	Vervaardiging van artikelen van	arbeiders	6.340	6369	6371	6374	6281	6368	6335	6353	6276	6361	6296	6345	6289
	Papier of karton	bedienden	2.456	2475	2501	2517	2489	2533	2524	2516	2508	2539	2523	2538	2537
		totaal	8.796	8.844	8.872	8.891	8.770	8.901	8.859	8.869	8.784	8.900	8.819	8.883	8.826
17	Totaal papierindustrie	arbeiders	8.553	8.588	8.570	8.598	8.478	8.508	8.462	8.493	8.426	8.479	8.160	8.198	8.150
		bedienden	3.412	3.432	3.458	3.456	3.413	3.447	3.421	3.416	3.394	3.428	3.297	3.306	3.306
		totaal	11.965	12.020	12.028	12.054	11.891	11.955	11.883	11.909	11.820	11.907	11.457	11.504	11.456
58.1	Uitgeverijen	arbeiders	344	338	323	578	651	637	623	612	628	616	618	606	593
		bedienden	8.399	8361	8371	8459	8368	8521	8472	7798	7959	7891	7913	7875	7785
		totaal	8.743	8.699	8.694	9.037	9.019	9.158	9.095	8.410	8.587	8.507	8.531	8.481	8.378
18.11	Krantendrukkerijen	arbeiders	677	674	660	642	543	508	506	512	493	494	487	465	468
		bedienden	399	385	387	377	347	134	133	130	129	126	124	126	127
		totaal	1.076	1.059	1.047	1.019	890	642	639	642	622	620	611	591	595
18.12	Overige drukkerijen	arbeiders	5.762	5709	5704	5534	5487	5492	5471	5435	5386	5367	5327	5305	5200
		bedienden	3.402	3363	3346	3276	3260	3271	3253	3250	3217	3032	3002	2971	2968
		totaal	9.164	9.072	9.050	8.810	8.747	8.763	8.724	8.685	8.603	8.399	8.329	8.276	8.168
18.13	Prepress	arbeiders	514	490	493	497	492	488	474	480	431	445	448	444	435
		bedienden	950	925	919	912	906	914	895	1040	866	841	852	846	818
		totaal	1.464	1.415	1.412	1.409	1.398	1.402	1.369	1.520	1.297	1.286	1.300	1.290	1.253
18.14	Eindbewerking	arbeiders	490	465	439	327	324	307	302	303	300	299	295	267	378
		bedienden	66	65	60	47	45	44	43	44	43	43	39	38	50
		totaal	556	530	499	374	369	351	345	347	343	342	334	305	428
18.12 / 18.13/	Overige drukkerijen, prepress	arbeiders	6.766	6.664	6.636	6.358	6.303	6.287	6.247	6.218	6.117	6.111	6.070	6.016	6.013
18.14	Premediadiensten, binderijen	bedienden	4.418	4.353	4.325	4.235	4.211	4.229	4.191	4.334	4.126	3.916	3.893	3.855	3.836
	Aanverwante diensten	totaal	11.184	11.017	10.961	10.593	10.514	10.516	10.438	10.552	10.243	10.027	9.963	9.871	9.849
18 + 58.1	Totaal grafische nijverheid	arbeiders	7.787	7.676	7.619	7.578	7.497	7.432	7.376	7.342	7.238	7.221	7.175	7.087	7.074
		bedienden	13.216	13.099	13.083	13.071	12.926	12.884	12.796	12.262	12.214	11.933	11.930	11.856	11.748
		totaal	21.003	20.775	20.702	20.649	20.423	20.316	20.172	19.604	19.452	19.154	19.105	18.943	18.822

Bron: RSZ- gecentraliseerde gegevens

Tabel 2-7: Ontwikkeling van het aantal werknemers naar paritair comité, statuut en geslacht

PC			4 kw	1 kw	2 kw	3kw	4 kw	1 kw	2 kw	3 kw	4 kw	1 kw	2 kw	3 kw	4 kw	1 kw	2 kw	3 kw	4 kw
			2013	2014	2014	2014	2014	2015	2015	2015	2015	2016	2016	2016	2016	2017	2017	2017	2017
221	PC voor de bedienden uit de papijnijverheid	bedienden	871	857	852	840	836	832	835	829	819	820	815	818	810	820	730	733	743
		vr. bedienden	260	264	261	261	261	261	259	250	242	241	238	237	237	244	215	213	215
		totaal	1.131	1.121	1.113	1.101	1.097	1.093	1.094	1.079	1.061	1.061	1.053	1.055	1.047	1.064	945	946	958
129	PC voor de voortbrenging van papierpap, papier en karton	arbeiders	2.471	2.467	2.368	2.345	2.338	2.341	2.335	2.350	2.275	2.285	2.270	2.291	2.295	2.266	1.990	1.992	1.982
		arbeidsters	67	65	59	56	54	53	52	54	47	46	47	47	47	47	47	44	45
		totaal	2.538	2.532	2.427	2.401	2.392	2.394	2.387	2.404	2.322	2.331	2.317	2.338	2.342	2.313	2.037	2.036	2.027
136	PC voor de papier- en kartonbewerking	arbeiders	4.868	4.897	4.885	4.937	4.875	4.882	4.870	4.880	4.852	4.842	4.839	4.837	4.664	4.700	4.631	4.634	4.635
		arbeidsters	1.137	1.173	1.169	1.186	1.165	1.179	1.189	1.180	1.162	1.167	1.118	1.131	1.082	1.115	1.096	1.101	1.067
		totaal	6.005	6.070	6.054	6.123	6.040	6.061	6.059	6.060	6.014	6.009	5.957	5.968	5.746	5.815	5.727	5.735	5.702
222	PC voor de bedienden van de papier- en kartonbewerking	bedienden	1.395	1.388	1.385	1.380	1.352	1.357	1.367	1.352	1.334	1.334	1.322	1.325	1.278	1.284	1.267	1.263	1.262
		vr. bedienden	1.013	998	996	992	993	995	981	1.001	997	1.024	1.024	1.020	990	985	979	976	977
		totaal	2.408	2.386	2.381	2.372	2.345	2.352	2.348	2.353	2.331	2.358	2.346	2.345	2.268	2.269	2.246	2.239	2.239
142. 03	Sub-CP voor de terugwinning van papier	arbeiders	439	437	434	412	409	388	406	401	389	391	388	386	378	385	347	355	351
		arbeidsters	22	20	18	16	15	15	14	14	16	15	14	12	12	12	12	12	12
		totaal	461	457	452	428	424	403	420	415	405	406	402	398	390	397	359	367	363
130	PC voor het drukkerij-, grafische kunst- en dagbladbedrijf	arbeiders	6.732	6.600	6.405	6.340	6.297	6.239	6.220	6.212	6.148	6.093	6.076	6.056	5.985	5.998	5.970	5.922	5.901
		arbeidsters	1.990	1.955	1.893	1.883	1.868	1.848	1.849	1.825	1.794	1.782	1.737	1.739	1.729	1.714	1.703	1.690	1.680
		totaal	8.722	8.555	8.298	8.223	8.165	8.087	8.069	8.037	7.942	7.875	7.813	7.795	7.714	7.712	7.673	7.612	7.581

Bron: RSZ- gecentraliseerde gegevens

In de grafische sector neemt de werkgelegenheid tussen 2014 en nu sterker af dan in de papier- en kartonsector. Tussen het 4de kwartaal van 2014 en het 4de kwartaal van 2017 verliest de grafische sector 2181 werknemers of 10,4%. Het personeelsbestand loopt terug tot 18.822 werknemers. Het aantal verdwenen arbeidsplaatsen in de sector van de overige drukkerijen (18.12), de krantendrukkerijen (18.11) en de uitgeverijen (58.1) neemt het grootste aandeel in van het totaal jobverlies in de grafische sector. De achteruitgang van de werkgelegenheid is ook zichtbaar in de werknemersgegevens per PC. Zo neemt het aantal arbeidsplaatsen in het PC 130 (drukkerij-, grafische kunst- en dagbladbedrijf) tussen het 4de kwartaal van 2014 en het 4de kwartaal van 2017 af met 1141 arbeidsplaatsen of 14,8%.

In 2017 (4de kwartaal 2017 tgv. 1ste kwartaal 2017) gaat de werkgelegenheid in de grafische sector erop achteruit met 332 arbeidsplaatsen of 1,7%. Het grootste aandeel verloren jobs is terug te vinden in de sector van de overige drukkerijen en de uitgeverijen. Met een groter digitaal aanbod aan kranten, tijdschriften, boeken, brochures en reclamecatalogi komen de papieren versies onder druk te staan; de oplages verminderen en het aantal pagina's per exemplaar verkleint. Het marktaandeel van de gedrukte media krimpt wat de concurrentie in de drukkerijen- en uitgeverijensector des te nijpender maakt.

Deze structurele veranderingen maken het voor de grafische sector niet gemakkelijk om het hoofd boven water te houden waardoor hij er voorlopig niet in slaagt de werkgelegenheid te stabiliseren, laat staan te doen aantrekken. De conjunctuurverslechtering eind 2017 en begin 2018 voorspelt weinig goeds voor de nog te ontvangen werknemersgegevens voor het eerste kwartaal van 2018. Ook de respondenten van de conjunctuurenquête van de NBB zien de toekomstige ontwikkelingen in de werkgelegenheid met somberheid tegemoet³³

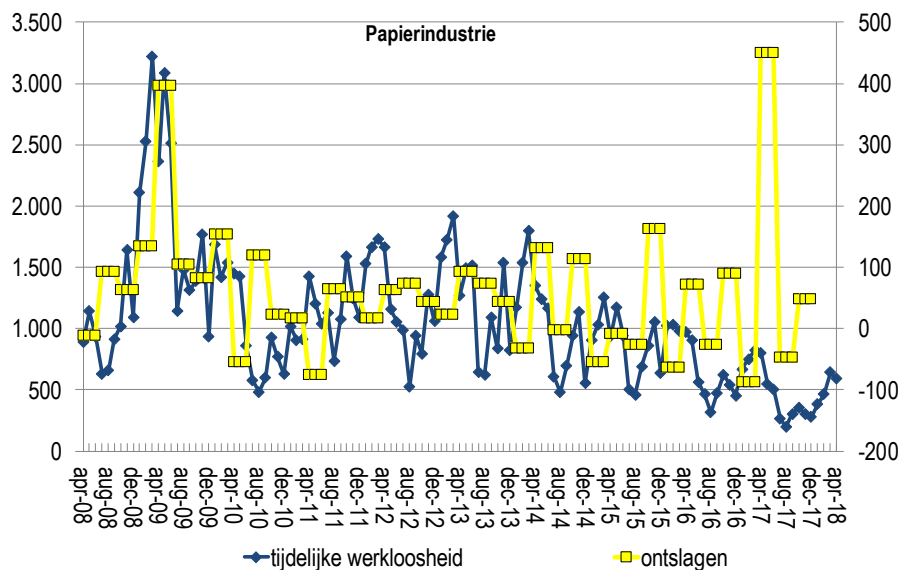
2.6.3 Ontwikkeling van de ontslagen in relatie tot de tijdelijke werkloosheid

De tijdelijke werkloosheid dient om bepaalde periodes van mindere activiteit op te vangen en vertoont bijgevolg een cyclisch verloop. Als we de tendens van het aantal ontslagen in relatie tot de evolutie van de tijdelijke werkloosheid in

Grafiek 2-7 en Grafiek 2-8 bekijken, zien we een duidelijk verband tussen beide indicatoren. Een verhoging van de tijdelijke werkloosheid vermindert in eerste instantie het aantal effectieve ontslagen. Als de economische situatie zich niet tijdig herneemt, is een stijging van de tijdelijke werkloosheid evenwel een voorbode voor toekomstige effectieve ontslagen.

In 2017 gaat in de papier- en kartonsector de werkgelegenheid erop achteruit. In het eerste kwartaal van 2017 wordt meer beroep gedaan op tijdelijke werkloosheid waardoor ontslagen worden vermeden. Het blijft evenwel moeilijk voor de sector om de werkgelegenheid te behouden. In het tweede en derde kwartaal van 2017 wordt de tijdelijke werkloosheid afgebouwd en dit vertaalt zich in een sterke toename van het aantal netto-ontslagen. Het aantal tijdelijk werklozen bevindt zich op een historisch laag punt, maar hun aantal neemt in het eerste kwartaal van 2018 opnieuw toe. Het is af te wachten of het economisch herstel sterk genoeg zal zijn om te vermijden dat de tijdelijke werkloosheid een voorbode vormt voor toekomstige effectieve ontslagen.

³³ NBB-conjunctuurenquête mei 2018

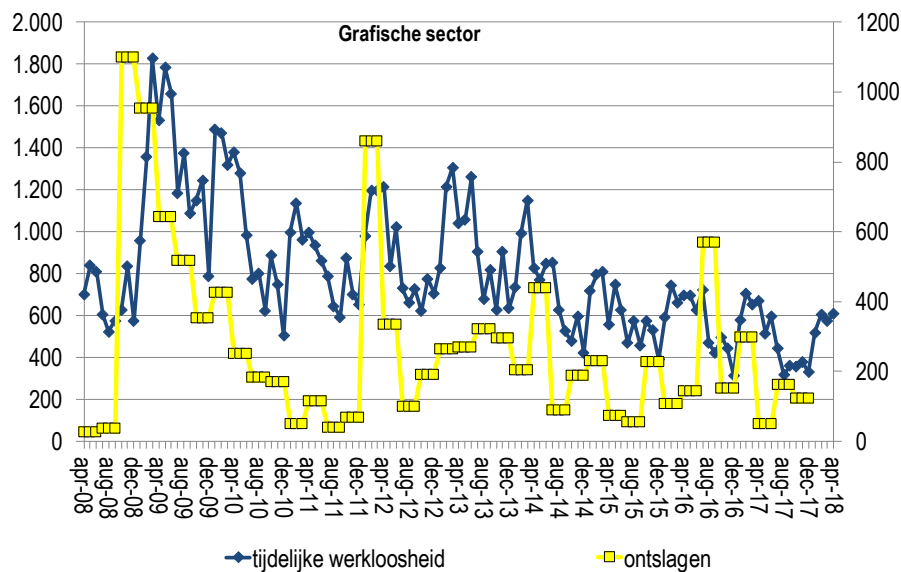
Grafiek 2-7: Evolutie tijdelijke werkloosheid en aantal ontslagen in de papierindustrie

Noot: Sinds september 2016 wordt voor de vaststelling van de tijdelijke werkloosheidsdata het KBO-nummer van het bedrijf van de werknemer gebruikt en wordt dit gekoppeld aan de werkgeversdatabank. Dit geeft correctere cijfers, maar de cijfers kunnen afwijken van deze die in het verleden werden gepubliceerd.

Bron: RVA en RSZ

In de grafische sector is de toename van het aantal netto-ontslagen in het derde kwartaal van 2017 een mogelijk gevolg van de aanhoudende afbouw van de tijdelijke werkloosheid in het tweede en derde kwartaal van 2017 tot een historisch laag niveau. In een situatie van conjunctuurachteruitgang tempert de inschakeling van meer tijdelijke werkloosheid in het eerste kwartaal van 2018 in principe het aantal netto-ontslagen in die periode. Als de conjunctuur in de grafische sector er op korte termijn evenwel niet in slaagt om opnieuw aan te trekken, zal de tijdelijke werkloosheid onvermijdelijk leiden tot nog meer ontslagen. Gezien de pessimistische werkgelegenheidsverwachtingen van de respondenten van de conjunctuurenquête van de NBB³⁴ zou deze vrees wel eens werkelijkheid kunnen worden.

³⁴ Mei 2018

Grafiek 2-8: Evolutie tijdelijke werkloosheid en aantal ontslagen in de grafische sector

Bron: RVA en RSZ

2.6.4 Faillissementsgegevens

Samen met de tijdelijke werkloosheidscijfers kunnen de faillissementsgegevens meer duiding geven over de tendensen van de werkgelegenheid in de papier- en grafische sector. Na de vergelijking van het aantal ontslagen als gevolg van faillissementen in de sector (cf. Tabel 2-8) met de RSZ- statistieken (cf. Tabel 2-6), kunnen we de impact hiervan berekenen op de werkgelegenheid in de sector.

Het conjunctuurherstel in de papiersector draagt bij aan de financiële gezondheid van de papierbedrijven met als gevolg dat faillissementen afnemen in 2017. Het zijn evenwel grotere papierbedrijven die overkop gaan aangezien een gemiddeld faillissement van een papierbedrijf in 2017 tot 6x zoveel jobs doet verloren gaan als een faillissement in 2016. Dit heeft een belangrijke invloed op de achteruitgang in de werkgelegenheid in 2017. In totaal gaan 384 jobs verloren ten gevolge van een faillissement, wat neerkomt op een gemiddelde van 128 jobs per faillissement.

In de grafische sector neemt het aantal faillissementen in 2017 in de drukkerijensector af, terwijl dit in de uitgeverijensector licht toeneemt in vergelijking met 2016. Er gaan in het bijzonder in de uitgeverijensector proportioneel kleinere grafische bedrijven over kop in 2017. Zo is in die periode het gemiddeld jobverlies per faillissement van een uitgeverij met 4,9 jobs in 2017 beduidend lager dan in 2016 met 38,5 jobs. Ook in de drukkerijensector kan een lichte daling van het gemiddeld banenverlies per faillissement worden geconstateerd (2,2 jobs 2017 t.o.v. 3 jobs 2016). Dit maakt dat de faillissementen in de grafische sector, in tegenstelling tot in de papiersector, in 2017 een kleinere impact uitoefenen op het verlies aan werkgelegenheid in de sector in vergelijking met 2016. Zo daalt het aandeel netto-ontslagen afkomstig uit faillissementen van drukkerijen van 27,8% naar 20%. Voor de uitgeverijensector neemt dat aandeel af van 100% tot 55,6%.

Tabel 2-8: Aantal faillissementen in de papier- en grafische sector (2016 en 2017)

Nace-code	Volledige jaren Sector of subsector	Aantal faillissementen		Totaal banenverlies		Verlies voltijdse banen		Verlies deeltijdse banen		Banenverlies loontrekkende werkgevers	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
1700	Totaal papierindustrie	8	3	62	384	49	341	13	43	0	0
1710	Vervaardiging van papierpulp, papier en karton	0	2	0	384	0	341	0	43	0	0
1712	Vervaardiging van papier en karton	0	2	0	384	0	341	0	43	0	0
1720	Vervaardiging van artikelen van papier of karton	8	1	62	0	49	0	13	0	0	0
1721	Vervaardiging van gegolfd papier en golfkarton en van verpakkingsmateriaal van papier en karton	5	1	60	0	47	0	13	0	0	0
1722	Vervaardiging van huishoudelijke en sanitaire papierwaren	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1723	Vervaardiging van kantoorbenodigdheden van papier	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1729	Vervaardiging van andere artikelen van papier of karton	3	0	2	0	2	0	0	0	0	0
1800	Totaal Drukkerijen en reproductie van opgenomen media	49	38	150	84	122	60	18	14	10	10
1810	Drukkerijen en aanverwante diensten	48	38	150	84	122	60	18	14	10	10
1811	Krantendrukkerijen	2	3	1	1	0	0	0	1	1	0
1812	Overige drukkerijen (groot drukwerk)	18	15	112	27	97	22	12	5	3	0
1813	Prepress- en premediadiensten	23	18	11	30	6	14	1	7	4	9
1814	Binderijen en aanverwante diensten	2	2	6	26	5	24	1	1	0	1
5810	Totaal Uitgeverijen	15	17	577	84	420	63	143	17	14	4
5811	Uitgeverijen van boeken	4	8	3	18	0	14	0	2	3	2
5812	Uitgeverijen van adresboeken en mailinglijsten	1	1	534	5	401	5	131	0	2	0
5813	Uitgeverijen van kranten	3	0	17	0	8	0	5	0	4	0
5814	Uitgeverijen van tijdschriften	6	4	14	37	3	26	6	9	5	2
5819	Overige uitgeverijen	4	4	15	24	8	18	7	6	0	0
Totaal		72	58	789	552	591	464	174	74	24	14

Bron: Fod Economie, KMO, Middenstand en Energie

Voor de faillissementen beschikken we over recentere cijfers dan voor de werknemersgegevens van de RSZ. In Tabel 2-9³⁵ worden de faillissementscijfers van de eerste 5 maanden van 2017 en 2018 naast elkaar gelegd. Hieruit blijkt dat de papiersector tijdens de eerste 5 maanden van 2018 wordt geconfronteerd met één faillissement waaruit 17 ontslagen voortkomen. Dit is meer in vergelijking met de eerste 5 maanden van 2017. Voor de te verwachten werknemersgegevens van de RSZ voor het eerste kwartaal van 2018 is de impact van de faillissement(en) dus iets groter dan in het eerste kwartaal van 2017.

³⁵ De cijfers voor de maand mei 2018 dienen als voorlopig te worden beschouwd.

In de grafische sector gaan minder drukkerijen (10) en uitgeverijen (8) over kop in de eerste 5 maanden van 2018 in vergelijking met de eerste 5 maanden van 2017. Er gaan in deze periode iets meer jobs per faillissement (1,6 jobs eerste 5m 2018 < 1,3 jobs eerste 5m 2017) verloren wat erop wijst dat iets grotere drukkerijen de boeken neerleggen. Het omgekeerde geldt voor de uitgeverijen die in de eerste 5 maanden van 2018 aankijken tegen een lager jobverlies per faillissement (3,3 jobs eerste 5m 2018 < 3,8 jobs eerste 5m 2017).

Als de nog te publiceren werkgelegenheidsstatistieken voor het eerste kwartaal van 2018 gelijklopen met de faillissementstatistieken voor de 5 eerste maanden, zwakt de daling van de werkgelegenheid in de grafische sector waarschijnlijk af.

Tabel 2-9: Aantal faillissementen in de papier- en grafische sector (eerste 5 maanden van 2017 en 2018)

Nace-code	5 eerste maanden van 2017 en 2018 Sector of subsector	Aantal faillissementen		Totaal banenverlies		Verlies voltijdse banen		Verlies deeltijdse banen		Banenverlies loontrekkende werkgevers	
		5m2017	5m2018	5m2017	5m2018	5m2017	5m2018	5m2017	5m2018	5m2017	5m2018
1700	Totaal papierindustrie	0	1	0	17	0	15	0	2	0	0
1710	Vervaardiging van papierpulp, papier en karton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1712	Vervaardiging van papier en karton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1720	Vervaardiging van artikelen van papier of karton	0	1	0	17	0	15	0	2	0	0
1721	Vervaardiging van gegolfd papier en golfkarton en van verpakkingsmateriaal van papier en karton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1722	Vervaardiging van huishoudelijke en sanitaire papierwaren	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1800	Totaal Drukkerijen, reproductie van opgenomen media	19	10	25	16	14	7	6	4	5	5
1810	Drukkerijen en aanverwante diensten	19	13	25	69	14	47	6	17	5	5
1811	Krantendrukkerijen	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0
1812	Overige drukkerijen (groot drukwerk)	8	5	14	58	10	50	4	8	0	0
1813	Prepress- en premediadiensten	9	8	9	16	4	7	1	4	4	5
1814	Binderijen en aanverwante diensten	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0
5810	Totaal Uitgeverijen	13	8	50	26	36	22	10	1	4	3
5811	Uitgeverijen van boeken	7	1	13	2	10	0	1	0	2	2
5812	Uitgeverijen van adresboeken en mailinglijsten	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
5813	Uitgeverijen van kranten	0	2	0	4	0	2	0	1	0	1
5814	Uitgeverijen van tijdschriften	4	1	37	0	26	0	9	0	2	0
5819	Overige uitgeverijen	2	1	0	5	0	5	0	0	0	0
Totaal		32	19	75	59	50	44	16	7	9	8

Noot: De faillissementsgegevens voor de maand mei 2018 dienen als voorlopig te worden beschouwd

Bron: Fod Economie, KMO, Middenstand en Energie

3 Conclusie

3.1 Twee waardeketens

Achter de conjuncturele ontwikkeling van de papier- en grafische sector gaan verschillende evoluties schuil naargelang de subsector die wordt bekeken. Enerzijds onderscheiden we de waardeketen van de productie en de bedrukking van het kantoor- en grafisch papier. Het betreft de producenten van grafisch papier en de drukkerijen en uitgeverijen van boeken, tijdschriften, kranten, reclaimedrukwerk, ... Deze keten ondervindt concurrentie van digitale dragers en kampt met moeilijkheden om zijn positie te bestendigen. Daarenboven is deze keten zeer conjunctuurgevoelig. Hierdoor zal een conjunctuurverbetering snel positieve effecten sorteren op de prestaties van de subsector. Het blijft evenwel nodig om voorbij deze korte termijneffecten te kijken om zich een juist beeld te kunnen vormen over de structurele economische ontwikkeling van deze subsector.

Anderzijds onderscheiden we de waardeketen van de productie en bedrukking van het verpakkingspapier en –karton en het huishoudelijk en technisch papier. Deze keten profiteert van de online handel die een sterke doorbraak kent.

Als we de economische prestaties van de papier- en grafische sector in zijn geheel analyseren, is het van belang om deze tweedeling van de waardeketen in het achterhoofd te houden. Dit geeft een genuanceerder beeld van de onderzochte gegevens en laat onze analyse dichter aansluiten bij de werkelijkheid.

3.2 Pulp

De papierpulp is de voornaamste grondstof voor de productie van papier. De economische prestaties in de papiersector zijn bijgevolg onlosmakelijk verbonden met de economische ontwikkelingen in de pulpsector. Een blik op de productiecijfers van de papierpulp vertelt ons dat de Belgische pulpbedrijven iets meer verse pulp produceren in 2017 dan in 2016. Deze extra verse pulp wordt vermoedelijk geëxporteerd aangezien de Belgische papierproductie in dezelfde periode wordt afgebouwd. Daarnaast is in de exportcijfers ook de gerecycleerde pulp vervat die ook een deel van de stijging kan verklaren. Tegelijkertijd trekt de import van verse en gerecycleerde pulp sterker aan wat het handelsbalanstekort doet toenemen. Voor de prijzen baseren we ons op de Europese pulpprijzen aangezien deze richtinggevend zijn voor de Belgische prijzen. De Europese pulpprijzen ontwikkelen zich verschillend naargelang de pulpsoort die wordt bekeken. Algemeen genomen worden in Europa twee belangrijke pulpsoorten onderscheiden; enerzijds de papierpulp met lange vezels die een hoge weerbaarheid aan het papier geeft, hier de Northern Bleached Softwood Kraft (NBSK) pulp, en anderzijds de papierpulp met korte vezels waartoe de eucalyptus pulp behoort. Traditioneel kennen beide pulpsoorten een gelijkaardig prijsverloop, maar in 2016 slaan beiden een andere weg in. De prijs voor de traditioneel goedkopere eucalyptuspulp kalft af, daar waar de prijs voor de NBSK pulp aantrekt. Gedurende een jaar vergroot het gemiddeld prijsverschil tussen beide pulpsoorten geleidelijk aan tot in december 2016 een keerpunt wordt bereikt. Op dat moment bedraagt het prijsverschil circa 147 euro per ton. Dit groot prijsverschil maakt de aankoop van eucalyptuspulp terug aantrekkelijker wat de prijs naar omhoog duwt. Dit gaat evenwel niet ten koste van de vraag naar NBSK pulp en ook deze pulpsoort ziet zijn prijs sinds dan mee de hoogte ingaan.

3.3 Papier

Zoals eerder vermeld zijn de economische prestaties in de papiersector onlosmakelijk verbonden met de economische ontwikkelingen in de pulpsector. De licht hogere pulpproductie in 2017 vertaalt zich evenwel niet in een meer productie van papier- en karton in globo. Als we de subgroepen bekijken, trekt de productie van het verpakkingspapier- en karton evenwel aan, terwijl er minder grafisch papier en karton wordt geproduceerd. De online aankopen in België schieten de hoogte in als gevolg van de doorbraak van e-commerce wat de huis-aan-huis-leveringen en bijgevolg de vraag naar verpakkingspapier en karton doet toenemen. We gebruiken de Duitse papierprijzen als referentie voor de Belgische en we kunnen vaststellen dat de hogere vraag naar verpakkingspapier de prijzen sinds 2017 naar omhoog duwt. De markt voor het grafisch papier heeft het moeilijk o.a. doordat hun klanten veel sterker worden getroffen door de negatieve impact van de digitalisering en globalisering. Zo worden bijvoorbeeld de uitgeverijen geconfronteerd met sterke internationale spelers die via digitale kanalen gratis nieuws aanbieden en een groot deel van de advertentie-inkomsten naar zich toetrekken. Dit haalt het traditioneel verdienmodel van de uitgeverijensector onderuit en verplicht hen na te denken over een nieuw/aangepast en rendabel verdienmodel. Het voorzichtig economisch herstel in de papier- en kartonsector blaast evenwel wat leven in deze markt wat een positieve impact heeft op de buitenlandse vraag naar grafisch papier.

Het conjunctuurherstel en de gestegen uitvoer van papier zetten de papierproducenten er niet toe aan meer te produceren. Het is mogelijk dat capaciteitssluitingen als gevolg van faillissementen of de lagere investeringsgraad in de papiersector in 2017 hebben geleid tot een afbouw van de productie. Een betere balans tussen de vraag en het aanbod van papier zou de recente aantrekking van de Europese en Belgische papierprijzen verklaren. Gezien de import minder sterk toeneemt dan de export, verkleint het handelsbalanstekort in 2017 en winnen de Belgische papierbedrijven dus aan concurrentievermogen tegenover het buitenland.

De productieverlaging kan een mogelijke verklaring vormen voor de daling van de bezettingsgraad van de productiecapaciteit in de papier- en kartonfabricagesector in 2017. Dit betekent dat productieverlaging een belangrijker neerwaarts effect heeft op de bezettingsgraad dan (het mogelijke opwaartse effect op deze bezettingsgraad) van de terugval van de investeringen. De lagere productiecijfers van pulp, papier en karton vinden hun oorsprong in de lagere papierproductie en staan in schril contrast met de omzetcijfers in de fabricagesector. De omzet gaat in 2017 immers in stijgende lijn. Deze omzetsijging kan dus enkel worden verklaard door een toename van de papierprijzen. We vinden voor het jaar 2017 inderdaad een prijsstijging terug van de Duitse papierprijzen.

In de papier en karton verwerkende sector wordt in 2017 ook meer omzet gedraaid. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit bijgedragen aan de verhoging van de bezettingsgraad van de productiecapaciteit. Rekening houdend met de sluiting van een papierverwerkingsbedrijf kan de gestegen bezettingsgraad ook (voor een deel) het gevolg zijn van een afbouw van de productiecapaciteit. Toch dient met deze verklaring omzichtig te worden omgesprongen aangezien de investeringen in 2017 toenemen en aldus de productiecapaciteit kunnen hebben uitgebreid.

Sinds midden 2016 kent de conjunctuur van de papier- en kartonsector een heropleving. Dit wordt zowel bevestigd door de sterkere groei van de omzet in de papier- en kartonfabricage als -verwerkende sector. Er heerst volgens de conjunctuurenquête van de NBB van mei 2018 optimisme over de orderpositie en de binnen- en buitenlandse bestellingen met als gevolg dat de verkoopprijzen ook in stijgende lijn gaan. Het optimisme wordt evenwel getemperd door de minder gunstige prijs- en werkgelegenheidsvooruitzichten. Het is af te wachten of de vooruitzichten de komende maanden werkelijkheid worden.

3.4 Grafische sector

De grafische bedrijven zijn afnemers van grafisch papier wat van hen belangrijke klanten maakt voor de papiersector. De ontwikkeling van de grafische activiteiten hebben bijgevolg een wezenlijke invloed op de economische prestaties van de papiersector, meer bepaald op de waardeketen van het grafisch papier.

De conjunctuur van de grafische sector kent in 2017 een grillig verloop met een dipje in de eerste jaarhalf, gevolgd door een geleidelijke aantrekking van de economische activiteit. Eind 2017 kent de conjunctuur evenwel opnieuw een terugval en dit zet zich ook begin 2018 door. In 2017 zwakt de buitenlandse handel in grafische producten af, zowel op het vlak van de import als de export. Enkel de internationale handel in boeken, brochures en soortgelijk drukwerk (uitgezonderd van reclame) trekt in 2017 aan. Er worden zowel meer boeken, brochures en dergelijk drukwerk in- als uitgevoerd. Dit productsegment is minder onderhevig aan concurrentie van digitale alternatieven en grote internationale platformen in vergelijking met de segmenten van de dag- en weekbladen en het advertentiemateriaal.

Aangezien de gedaalde uitvoer aan grafische producten sterker doorweegt dan de afgenomen invoer, verkleint het handelsbalansoverschot in 2017. Dit maakt de grafische bedrijven minder concurrentieel tegenover hun buitenlandse sectorgenoten. De laatste³⁶ conjunctuurenquête van de NBB bevestigt ook deze conjunctuurachteruitgang. De buitenlandse bestellingen lopen terug wat het productietempo en de verkoopprijzen doet kelderen. De zwakke toename van de binnenlandse bestellingen slaagt er niet in om de vraag- of werkgelegenheidsvooruitzichten positief bij te stellen.

De conjunctuurverslechtering is vooral merkbaar in de lagere omzet van de uitgeverijen. De drukkerijen daarentegen zien hun omzet lichtjes toenemen. Aangezien prijsdalingen en krimpende winstmarges nog steeds realiteit zijn in deze sector, kan de omzetstijging vermoedelijk worden verklaard door een hogere productie van drukwerk. De krappe winstmarges weerhouden de drukkerijen er evenwel niet van om meer te investeren. Ook de uitgeverijen verhogen hun investeringen terug na een sterke terugval in 2016. De toegenomen investeringen in de grafische sector in zijn geheel hebben bijgedragen aan een uitbreiding van de productiecapaciteit wat op zijn beurt de bezettingsgraad heeft doen krimpen. Dit effect werd verder versterkt door een daling van de omzet en heeft de capaciteitsafbouw door faillissementen vermoedelijk meer dan gecompenseerd.

Dat de conjunctuur in de grafische sector het niet goed doet, bewijzen de resultaten van de conjunctuurenquête van de NBB van mei 2018. De meeste conjunctuurindicatoren wijzen naar beneden, uitgezonderd de lichte verbetering van de binnenlandse bestellingen. Het is af te wachten of in de loop van het jaar het tij kan worden gekeerd. Toch zouden we mogen verwachten dat de binnenlandse vraag naar drukwerk tijdelijk zal aantrekken naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen op 14 oktober 2018. Traditioneel zorgt dit voor een extra stimulans door meer vraag naar verkiezingsdrukwerk.

³⁶ Mei 2018

3.5 Werkgelegenheid

Het economisch herstel in de papier- en kartonsector slaagt er niet in de werkgelegenheidscijfers in 2017 op te krikken. De werkgelegenheid gaat er sterker op achteruit als het jaar eerder. Dit kan evenwel worden verklaard doordat in 2017 grotere papierbedrijven de deuren sluiten en dus een beduidend grotere impact hebben op het verlies aan arbeidsplaatsen. De tijdelijke werkloosheid bevindt zich in de tweede helft van 2017 op een historisch laag niveau, wat erop wijst dat de afbouw zich vermoedelijk heeft vertaald in ontslagen. De ongunstige werkgelegenheidsvooruitzichten van mei 2018 in de conjunctuurenquête van de NBB voor de papiersector wijzen nog niet direct op een ommekeer.

In de grafische sector vormt het instabiel verloop van de conjunctuur in 2017 een probleem. Ook de grafische bedrijven hebben het aantal tijdelijk werklozen in de tweede helft van 2017 afgebouwd tot een historisch laag niveau. Een verdere afbouw van het aantal arbeidsplaatsen kon niet worden vermeden. Het grootste aandeel arbeidsplaatsen verdwijnt in de sector van de uitgeverijen en krantendrukkerijen. Met een groter digitaal aanbod, een vermindering van de oplages en afgeslankte exemplaren van dag- en weekbladen, brochures, ... en een sterke concurrentiedruk van internationale digitale spelers komen deze subsectoren onder druk te staan. Deze structurele veranderingen maken het voor de grafische sector moeilijk om het hoofd boven water te houden. Hierdoor neemt het aantal faillissementen in de uitgeverijsector in 2017 toe. Hoewel de impact t.o.v. 2016 is verkleind, vormen de faillissementen nog altijd voor meer dan de helft een bepalende factor voor het verlies aan werkgelegenheid. Er gaan iets minder drukkerijen over kop in 2017 dan een jaar eerder waardoor ze iets minder hun stempel drukken op het aantal ontslagen. Toch neemt het aantal arbeidsplaatsen sterker af dan in de papier- en kartonsector. In een situatie van conjunctuurachteruitgang tempert de inschakeling van meer tijdelijke werkloosheid in het eerste kwartaal van 2018 in eerste instantie het aantal netto-ontslagen voor die periode. Als de conjunctuur in de grafische sector er op korte termijn evenwel niet in slaagt om opnieuw aan te trekken, zal de tijdelijke werkloosheid onvermijdelijk leiden tot nog meer ontslagen. Gezien de pessimistische werkgelegenheidsverwachtingen van de respondenten van de conjunctuurenquête van de NBB³⁷ zou deze vrees wel eens werkelijkheid kunnen worden.

3.6 Algemeen

Het pessimisme over de economische ontwikkeling van de grafische activiteiten zet een rem op de productie van het kantoor- en grafisch papier. In de waardeketen van de papier- en grafische sector hebben vooral de uitgeverijen het moeilijk. De uitgifte van boeken, kranten, tijdschriften, flyers, visitekaartjes, staat sterk onder druk van de concurrerende digitale media en de grote internationale platformen. Dit blijkt ook uit het instabiel verloop van de conjunctuurcurve van de grafische sector. De introductie van digitale boeken, dag- en weekbladen, online reclame en de geleidelijke overschakeling op papierloze kantoren speelt niet in de kaart van deze waardeketen. Bijgevolg ondervinden vele bedrijven in deze keten moeilijkheden om zich te herpositioneren in een sector die steeds sterker wordt belaagd door digitale concurrenten. Nieuwe verdienmodellen die erin slagen om de complementariteit tussen papieren en digitale dragers te versterken, kunnen een mogelijke uitweg bieden. Hiervoor zijn echter investeringen in ICT-en samenwerkingsverbanden met ICT- experts nodig.

³⁷ Mei 2018

De tweede waardeketen van het verpakkingspapier en –karton en het huishoudelijk en technisch papier kent een structurele groei. Deze groei wordt in de loop van 2017 voornamelijk gedragen door een grotere vraag naar verpakkingspapier en -karton. De doorbraak van de online handel in België en de toename van de huis-aan-huis leveringen, zijn hier niet vreemd aan.

De verwachte gunstige economische ontwikkelingen in België voor 2018 en 2019 zouden de negatieve effecten van de digitalisering voor de papier- en grafische sector moeten temperen, in het bijzonder voor de conjunctuurgevoelige segmenten. Flink dalende werkloosheidscijfers en een gunstig investeringsklimaat zouden de weg moeten plaveien voor een aantrekkende binnenlandse vraag. Ook het vertrouwensklimaat verbetert na januari 2018 en dit is vooral toe te schrijven aan de diensten.

Het algemene conjunctuurherstel blijft afhankelijk van heel wat verschillende factoren. Enerzijds kunnen een gunstige wisselkoers van de euro en de sterkere groei van de wereldeconomie een duwtje in de rug vormen voor de export. Ook de mogelijke opvoering van de olieproductie door Saudi-Arabië en Rusland met als gevolg dalende olieprijsen kan een gunstige rol spelen voor de economische activiteit. Anderzijds kunnen een mogelijke verstrakking van het soepel monetair beleid van de ECB, de moeilijke Europese politieke situatie en/of geopolitieke ontwikkelingen bijdragen tot grotere globale onzekerheid.

Vast staat dat er in het bijzonder in de grafische sector nood is aan een structurele verbetering die niet louter zal kunnen worden gedragen door de korte termijneffecten van een algemeen conjunctuurherstel. Dit vraagt een aanpassing van de bestaande verdienmodellen aan de digitale realiteit.

Beleidsbeslissingen hebben in deze context een belangrijke impact op het welslagen van de toekomst van de sector en het is om die reden dat de leden van de bijzondere raadgevende commissie voor de papier-, grafische en uitgeverijensector twee adviezen hebben uitgebracht met een duidelijke en concrete boodschap aan de beleidsmakers. Deze adviezen kunnen worden geconsulteerd op de CRB-website³⁸.

Merk op dat in deze adviezen (en de voorbereidende studies van deze adviezen³⁹) de verschillende creatieve toekomststrategieën van de sector worden toegelicht. Jammer genoeg botsen deze strategieën, bij hun implementatie nogal te vaak op obstakels die de overheid zou kunnen verhelpen.

³⁸ Advies (CRB 2018-0511), “Krachtlijnen voor een duurzame toekomst voor de uitgeverijensector”, consulteerbaar via: <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc18-511.pdf>

Advies (CRB 2018-0510), “Krachtlijnen voor een duurzame toekomst voor de drukkerijensector”, consulteerbaar via: <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc18-510.pdf>

³⁹ Studies “Naar een duurzame uitgeverijensector in België” (CRB 2018-0504) consulteerbaar via: <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc18-504.pdf> en “Naar een duurzame drukkerijensector in België” (CRB 2018-0349) consulteerbaar via: <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc18-349.pdf>

4 Bibliografie

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN, De conjunctuur in de papier- en grafische sector voorjaar 2015, CRB 2015-1344

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN, De conjunctuur in de papier- en grafische sector najaar 2014, CRB 2015-0285

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN, Krachtlijnen voor een duurzame toekomst voor de uitgeverijensector, CRB 2018-0511

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN, Krachtlijnen voor een duurzame toekomst voor de drukkerijensector, CRB 2018-0510

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN, Naar een duurzame uitgeverijensector in België, CRB 2018-0504

COBELPA, maandelijkse statistische gegevens

COBELPA, <http://www.cobelpa.be/fr/pu19.html>

DE TIJD (20/02/2018), "Chinese afvalban doet prijzen oud papier crashen", <https://www.tijd.be/ondernemen/grondstoffen/chinese-afvalban-doet-prijzen-oud-papier-crashen/9984289.html>

DRUPA, Global Trends Report 2017

ECOMMERCE-EUROPE, <https://www.ecommerce-europe.eu/app/uploads/2016/07/Infographics-Western-Europe-1.jpg>

EUROGRAPH, <http://www.euro-graph.org/file/106408>

European Economic Forecast

http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2015_autumn_forecast_en.htm

EUROPESE COMMISSIE, <https://ec.europa.eu/futurium/en/content/european-e-commerce-turnover-grew-143-reach-eu-4238bn-2014>

EUROSTAT, ESI (Economic Sentiment Indicator)

FEBELGRA, magazine Factua

FILPAP, prijsgegevens

FOD ECONOMIE, Statbel, <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/>

GONDOLA, <http://www.gondola.be/nl/news/digital/nieuw-record-voor-belgische-e-commerce-de-kaap-van-10-miljard-online-bestedingen-vlot>

GRAFISCH NIEUWS, maandblad

IMF, World Economic Outlook, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/03/20/world-economic-outlook-april-2018>

LA LETTRE DU PAPIER

FEDERAAL PLANBUREAU, middellange termijnvooruitzichten

NATIONALE BANK VAN BELGIE, Conjunctuurbarometer

NATIONALE BANK VAN BELGIE, maandelijkse en driemaandelijkse conjunctuurenquêtes

NATIONALE BANK VAN BELGIE, nationale rekeningen

OESO, Economic Outlook, https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook-interim-report-march-2018_eco_outlook-v2017-sup3-en#page1

PAPER CHAIN FORUM, Papier, mythes en feiten 2017

PAPER CHAIN FORUM, <https://papercm.com/papierprijzen-2018-plafond/>

RISI, PPI Europe

RSZ, gecentraliseerde gegevens

RVA, tijdelijke werkloosheidsstatistieken